

שמחה קפלן והרב יונתן רוזין

חופת נידה

מבוא

עיקר עיונינו בסוגית 'חופת נדה' יהיה בשיטת הרמב"ם. המפרשים נחלקו בהסבר שיטתו בהגדרת חופה בכלל, ובישום הגדרה זו בחופת נדה בפרט. נציע את שיטת הרמב"ם בחופת נדה וקשייה, את ההצעות שהעלו המפרשים לישובה, ולכסוף נציע את מה שנראה לנו בהסבר שיטתו.

א. פסיקת הרמב"ם בדין חופת נידה וקשייה

הרמב"ם פסק (אישות י', ב):

כיון שנכנסה הארוסה לחופה הרי זו מותרת לו לבוא עליה בכל עת שירצה והרי היא אשתו גמורה לכל דבר. ומשתכנס לחופה נקראת נשואה אף על פי שלא נבעלה והוא שתהיה ראויה לבעילה. אבל אם היתה נדה, אף על פי שנכנסה לחופה ונתיחד עמה - לא גמרו הנשואין, והרי היא כארוסה עדין.

מניסוחו של הרמב"ם 'והרי היא כארוסה עדין', משמע שעל אף שנכנסה לחופה, אין הנדה יוצאת ממעמד של ארוסה עד שיגמרו נישואיה.¹ וכן פסק בשו"ע (אבה"ע ס"א, א): "אם היתה נדה, ואחר כך כנסה לחופה ונתיחד עמה, אינה כאשתו, אלא לכל הדברים היא עדיין כארוסה, מאחר שהיתה נדה". וכן כתבו ראשונים ואחרונים בדעת הרמב"ם, שאין חופת נדה חופה,² עד שהחזו"א (אבן העזר, ס"ג, כ"א) העלה שלדעת הרמב"ם כדי

1. וכן כתבו אחרונים. עיין שערי חיים (כתובות, סימן ב', סעיף א', אות א') שכתב: "דבסוף דבריו כתב 'והרי היא כארוסה עדיין', ומשמע שאינה נשואה כל עיקר", וכתב עוד (שם, סעיף ב', אות ד'): "דהנה סיום לשון הרמב"ם שכתב 'והרי היא כארוסה עדין', משמע... דלקושטא דמילתא אינה אלא כארוסה לכל דבר, וכן אמנם נקטו כל האחרונים". וכן כתב הרב יעקב ויינברג (הרב יעקב ויינברג, 'בעניין שיטת הרמב"ם בחופת נדה ומהות הנישואין', ישורון ז', ישראל תש"ס, עמ' רצד-שח).

2. הראשונים כתבו בדעת הרמב"ם שהואיל וחופה היא יחוד הראוי לביאה אין חופת נדה חופה, עיין ריטב"א (כתובות ב, א ד"ה או), ר"ן (כתובות א, א מדפי הרי"ף ד"ה או), מאירי (כתובות ב, א ד"ה ממה שאמרו), תוספות הרא"ש (כתובות נו, א ד"ה ואם), רבי אברהם דקרפנטרש (הובאו דבריו בקובץ שיטות קמאי, כתובות נו, א וכתובות חלק ב', עמ' אלף רכא). להלן (סעיף ג') נדון בפירוש זה לשיטת הרמב"ם בהגדרת חופה. וכן כתב המ"מ כאן

שתזכה נדה בתוספת כתובה, "צריך לעשות חופה לכשתטהר ואם מת קודם שכנסה אין לה תוספת, מיהו אם היא שרויה בביתו אפשר דחשיב תיכף חופה, מיהו צריך כוונה לנישואין".³

יש להקשות שלש קושיות בדברי הרמב"ם מדידה אדידיה:

א. להלן פסק הרמב"ם (הלכה ו): "ולא תנשא נדה עד שתטהר, ואין מברכין לה ברכת חתנים עד שתטהר, ואם עבר ונשא וברך - אינו חוזר ומברך".⁴ משמע לכאורה שלמרות שלכתחילה 'לא תנשא נדה', אם בכל זאת עבר ונשא נידה - נישואיו נישואין, ונמצאו דבריו סותרים זה את זה.⁵ עוד הקשה המאירי (כתובות ב, א ד"ה ממה שאמרו) על המשך דברי הרמב"ם "אם עבר ונשא וברך אינו חוזר ומברך": "ואני

- "ודעת רבינו שהוא הדין לכל דבר, שאין חופת נדה קונה, לא ליורשה ולא ליטמא לה" (בדעת המגיד משנה, יש מן האחרונים שהציעו הבנה נוספת בדבריו כפי שנראה לקמן, אולם באופן פשוט דבריו מתפרשים כביאורם של הראשונים בדעת הרמב"ם).
3. הרב אשר אריאלי ('יסוד הגר"א בדין נישואין', ישורון ה, ישראל תשנ"ט, עמ' שצח-תד) העיר שמלשון המאירי (לעיל הערה 2) משמע כטענת החזו"א שצריך חופה שניה. וז"ל המאירי: "ורבותי למדים מדבריהם (=של הרמב"ם) שאם כנסה נדה ומתה קודם שתטבול אינו יורשה אלא שאם לא מתה אלא לאחר כמה ודאי טבלה ובחזקת טהרה היא וכמה יחודין היו בה". מדבריו מדויק שרק משום היחודים שהיו בה אחר שהיא "בחזקת טהרה" - הבעל יורשה, ויחודים אלו הם כחופה שניה, והן הן דברי החזו"א. ועיין עוד מה שכתבנו להלן (סעיף ב) בהצעת שיטתו של הבית מאיר.
4. הרמב"ם נזקק להוסיף שאין מברכין לה עד שתטהר, אע"פ שכבר כתב שלא תנשא נדה עד שתטהר, לפי שאפשר לברך ברכת חתנים אף קודם שנתיחד עמה. לכן השמיענו, שעל כל פנים אין ראוי לברך ברכת חתנים אלא למי שראויה להיות 'נשואה' לכשיתיחד עמה. וכן כתב הר"מ מגאש בשם הר"ר יצחק ב"ר ראובן: "שהגדה אינה ראויה ליכנס לחופה ואין מברכין ברכת חתנים כלל עד שתטהר, שאין חופה אלא ייחוד חתן וכלה לשם נישואין ונדה הרי אסורה להתייחד" (הובאו דבריו בחידושי הרמב"ן, כתובות, ד', א' ד"ה מדאמרינן).
5. וכן הקשה הבית מאיר (אבן העזר ס"א, א' ד"ה אבל): "כיון דפוסק דחופת נדה עדיין היא ארוסה, פשיטא דאי אפשר שתנשא, דהא נשואין אלו לאו מידי הם, וכשתטהר תצטרך חופה אחרינא, והפוכי מטרטא למה לי. ואפילו בדיעבד אינם כולם, ומה זה ד'לא תנשא לכתחילה', וכתב 'אם עבר ונשא וברך אינו חוזר ומברך'?" וכן כתב הרב אשר אריאלי (לעיל הערה 3): "הא דכתב הרמב"ם 'ולא תנשא נדה עד שתטהר ואין מברכין לה ברכת חתנים עד שתטהר', דלכאורה כיון דחופה נדה אינו קונה כלל, מהו הכוונה במה שכתב שלא תנשא עד שתטהר, דמשמע דחייל נשואין... מבואר דיש הלכה מיוחדת שלא תנשא כשהיא נדה עד שתטהר, דמזה משמע דיש איזה נשואין גם עם הנדה".
- ע"ע בקונטרס הביאורים (כתובות סימן ו', סעיף ד'), אהלי משה (כתובות, סימן ב'), שערי חיים (כתובות, סימן ב', סעיף א' אות ב'), שדגו בהלכה זו והעלו קשיים בלשון הרמב"ם.

מוסיף תמה בדבריהם אחר שעדיין לשיטתם אינה אלא כארוסה למה אינו חוזר ומברך וברכה זו הרי היא כמי שאינה".

ב. מלשון הרמב"ם: "ומשתכנס לחופה נקראת נשואה אע"פ שלא נבעלה והוא שתהיה ראויה לביאה", משמע לכאורה, שרק אם היא ראויה לבעילתו נקראת נשואה משנכנסה לחופה, אבל אם ביאתה אסורה לו - אין חופתה חופה. אלא שדבר זה סותר למה שכתב הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה (י"ט, ג):

כהן שקדש אשה מאיסורי כהונה ונתאלמנה או נתגרשה מן האירוסין לא נתחללה, ואם נשאת אף על פי שלא נבעלה נתחללה שכל נשואה בחזקת בעולה אף על פי שנמצאת בתולה.

מדברי הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה מפורש שחופת אשה שאינה ראויה לביאת כהן - שמיה חופה, ונקראת נשואה. כיוצא בזה, הקשו הראשונים על הרמב"ם (חידושי הרמב"ם כתובות ד, א ד"ה מדאמרינן): "כיון דקי"ל בפ' הבא על יבמתו (יבמות נ"ז, ב') דיש חופה לפסולות, כגון אלמנה לכ"ג וחברותיה, אע"ג דלא חזיין לעולם לביאה ולייחוד, הא (=חופת נידה) נמי לא גריעא מינייהו".⁶

ג. בהלכות איסורי ביאה (י"א, ט-י), כתב הרמב"ם:

כל בת שתבעוה להנשא ורצתה שוהה שבעת ימים נקיים מאחר שרצתה ואחר כך תהיה מותרת להבעל, שמא מחימורה לאיש ראתה דם טיפה אחת ולא הרגישה

6. וכן כתב הר"ן (כתובות כב, ב ד"ה הילכך): "והדבר תימה דכיון דקימא לן ביבמות (נז, ב) דיש חופה לפסולות (כגון אלמנה לכהן גדול וחברותיה) חופת נדה למה לא תקנה". ראה גם: שיטה מקובצת בשם הריטב"א ובשם תלמידי רבינו יונה (כתובות ב, א ד"ה או), ר"ן (כתובות כב, ב מדפי הרי"ף ד"ה הלכך), נימוקי יוסף (הובאו דבריו בקובץ שיטות קמאי, כתובות ב, א ד"ה או [כתובות חלק א', עמ' י]), רבינו קרשקש (כתובות ד, א ד"ה וכן) ועוד. וכן הובא בנושאי כליו של הרמב"ם, ראה למשל: לחם משנה (אישות י', ב), מעשה רקח (תרומות ז', כא) ועוד.

אולם בעוד הראשונים הקשו על הרמב"ם מהתלמוד עצמו, קושייתנו היא מדידה אדידה. באופן דומה הציע להקשות הבית מאיר: "ולעניות דעתי יותר היה לו להר"ן להשיב (=להקשות) ממה שפסק הרמב"ם עצמו (אישות כ"ב, ד) על פי התוספתא (יבמות ב', ג) דהנשוא חייבי לאוין - יורשה, אף דחופתה נמי לא חזיא לביאה... והמעייין ברמב"ם פרק כ"ב מהלכות אישות יראה להדיא שדינה ככל הנשים, שבחופה לכד בלא ביאה - יורשה, וכן מורה לשון התוספתא".

כמו כן הקשו אחרונים מהלכות תרומות (ז', כא), שם מבואר שחופת פסולות פוסלתן מלאכול בתרומה מכלל דחשיבא חופה. עיין לח"מ אישות י', ב במהדורא בתרא, ולעיון באחרונים שדנו בדבריו, ראה גם: בינת ראובן (כתובות, סימן א'), שיעורי עיון התלמוד (כתובות, שיעור ב'), בד קודש (כתובות סימן ג'), אהלי משה (כתובות סימן ב', אות ב').

בה, בין שהיתה האשה גדולה בין שהיתה קטנה צריכה לישב שבעה נקיים מאחר שרצתה ואחר כך תטבול ותבעל.
 וכל הדברים האלו חומרא יתירה שנהגו בה בנות ישראל מימי חכמי הגמרא ואין לסור ממנה לעולם. לפיכך כל אשה שרצתה כשתבעוה להנשא לא תנשא עד שתספור ותטבול. ואם נשאת לתלמיד חכם מותרת להנשא מיד, ותספור מאחר שנשאתו ותטבול, שתלמיד חכם יודע שהיא אסורה ונוהר מזה ולא יקרב לה עד שתטבול.

יש להקשות היאך פסק הרמב"ם שמותרת לינשא לת"ח מיד לכתחילה, והרי זו חופה דלא חזיא לביאה, ולא תנשא נדה לכתחילה עד שתטהר. וכבר עמד על כך הראב"ד בהשגותיו וטען: "חופה דאיסורא היכי הוה עבדי, וכלה שפירסה נדה אסור להתייחד עמה".⁷

ב. ביאור המפרשים לפסיקת הרמב"ם

בביאור פסיקת הרמב"ם, נציע שלשה הסברים שנידונו בהרחבה באחרונים.

7. בישוב קושית הראב"ד כתב המגיד משנה: "מה שהקשה 'חופה דאיסורא' היכי עבדי, ג"כ אינה קושיא, דאשה זו מותרת גמורה היא דבר תורה... אלא שחכמים החמירו בזה, ומ"מ אינה 'חופה דאיסורא' ואינה דומה לכלה שפירסה נדה והיא נדה ודאית, וזה החילוק ברור". ניתן להבין את דבריו בשני אופנים: א. הואיל ואשה זו 'מותרת גמורה היא דבר תורה' - חופתה חופה גמורה לכל דבר וענין, ואינה דומה לכלה שפירסה נדה שאין חופתה קונה. ב. למרות שחופה זו אינה קונה לענין ירושה וליטמא לה כדין חופת נדה (כמו שכתב המגיד משנה בהלכות אישות י', ב), מכל מקום מותר לו להכניסה לחופה כדי להתירה לו לכשתטהר, שהרי מן התורה היא מותרת לו. אולם, כלה שפירסה נדה, הואיל וחופתה אינה ראויה לביאה 'דבר תורה' - לא תכנס לחופה עד שתטהר. באופנים אלו, נחלקו המפרשים בהבנת דברי המגיד משנה. הכסף משנה נקט כאופן הראשון, ולכן תמה על המגיד משנה, עיין שם בדבריו. לעומתו, הבית מאיר (אבן העזר סימן ס"א, ס"ק א, ד"ה וכן מוכח) נקט כאופן השני, כפי שיבואר להלן. לשון המגיד משנה נוטה להבנת הבית מאיר, שהרי כתב "ומ"מ אינה 'חופה דאיסורא', ואינה דומה לכלה שפירסה נדה", משמע שהבדל שבין חופת כלה שפירסה נדה לחופת זו הוא שחופת נדה היא 'חופה דאיסורא' משום שאסור להתייחד עמה, אבל חופה זו אינה 'חופה דאיסורא' ומותר לת"ח להכניסה לחופה מיד, ואע"פ כן הואיל והיא חופה דלא חזיא לביאה אינה קונה. במחלוקת הפוסקים במעמד אשה בשבעת ימי יחוד, עיין באוצר הפוסקים אבן העזר סימן ס"א, סעיף א, ס"ק ד, אות ג.

שיטת הלחם משנה

הלחם משנה (אישות י', ב) הציע את קושית הראשונים מסוגית חופה לפסולות, "תימה על רבינו ממאי דאמרו בגמרא ביבמות יש חופה לפסולות, והא התם לא חזיא לביאה", היא הקושיא השניה שהצגנו לעיל.

בישוב קושיא זו כתב הלחם משנה:

ונראה לי לתרץ, דהכל הולך בתר הכוונה דכונס לחופה; אם כונס לבא עליה אחר אותה חופה, אעפ"י שהיא ביאה פסולה - הרי קנאה, ומשום הכי אמרינן התם דיש חופה לפסולות, כלומר כשנשא אחת מחייבי לאוין וכנסה לחופה כיון דדעתו לבא עליה תיכף אחרי החופה, אעפ"י שלא בא עליה - קנאה, דהא חזינן דנשאה. אבל כשכנסה נדה אין דעתו לבוא עליה אלא אחר שתטהר, דודאי לאו אדעתיה למיעבד איסורא אלא לבא עליה אחר שתטהר - ולא קנאה.⁸

נראה שלדעת הלחם משנה, הואיל וחופה קירוב ביאה הוא,⁹ צריך שתהיה האשה עומדת לביאתו אחר החופה מיד, אבל אם אין דעתו לבוא עליה סמוך לחופתה, שוב אין חופה זו קירוב ביאה ולא שמייה חופה. בנקודה זו נעוץ ההבדל בין חופת נדה לחופת פסולות; למרות שהביאה אחר החופה אסורה בשניהם, מכל מקום הואיל ובחופת פסולות אין זמן שתהיה מותרת לו - דעתו למיעבד איסורא, וכשכנסה לחופה כוונתו גלויה שרוצה לבוא עליה ביאת איסור מיד אחר החופה, ולכן חופתו חופה. מה שאין כן בחופת נדה, הואיל ולאחר שתטהר תהיה מותרת לו - גלויה דעתו לפנינו שאין כוונתו לבוא עליה מיד אלא לכשתהיה מותרת לו ולכן אין חופתו חופה.¹⁰

8. וכן נקט הבית שמואל (אבן העזר צ', טו): "דסבירא ליה לרמב"ם הכונס נדה אל ירשנה ולכאורה קשה מאי שנא מחייבי לאוין דהא בנדה נמי קידושין תופסין בה אלא החופה לא חזיא לביאה, ועיין בדרישה תירץ שם אין בדעתו לבוא עליה בנדתה הוי לדידיה חופה דלא חזיא לביאה, משא"כ בחייבי לאוין דדעתו לבא עליה הוי חופה דחזיא לביאה ויורש אותה". וראה גם בשו"ת הרע"א (תניינא, נ"א).

9. עיין יבמות נח, א.

10. לפי הסבר זה, אף אם הצהיר מפורשות שדעתו לבוא על הנדה אחר החופה מיד אין חופתו חופה שהרי מכל מקום לא בתר דבריו אזלינן אלא בתר כוונתו 'מעשה הכניסה לחופה'. שמאחר שהיא אסורה לו עד שתטהר חזקתו שכונס על דעת שיבוא עליה לכשתטהר ואין הדבר תלוי בדעתו אלא במעשיו, אם בא עליה מיד הרי שבביאתו גופא קנאה ונעשית נשואה (עיין להלן הערה 41) ואם לא בא עליה אין בדבריו ממש והדרינן לעיקר החזקה שהכונס נדה דעתו לבוא עליה לכשתטהר ולכן אין חופתו חופה. בזה מסולקת קושית ה'בד קודש' (כתובות, סימן ג) שלדברי הלח"מ "ראוי שגם דין חופת נדה יהא לצדדים, ולעבור עבירה מהני חופת נדה". עיין עוד בכרכת מרדכי (כתובות ג, ו-ט).

כעין סברא זו כתב רע"א (כתובות ב, א ד"ה דברי): "דאין ראייה מחופה לפסולות, דשם הוי שנושאה לעבור על האיסור ולבוא עליה ושפיר הוי היחוד קניין, דאצלו הוי היחוד קירוב לביאה. אבל בנדה דאינו רוצה ביחוד זה לקנותה לבוא אצלו באיסור - משום הכי לא הוי כלל יחוד".

הקשיים בשיטת הלחם משנה

ברם, חילוקו של הלחם משנה אינו מתישב היטב בלשון הרמב"ם. מלשון פסיקת הרמב"ם, "ומשתכנס לחופה נקראת נשואה אף על פי שלא נבעלה והוא שתהיה ראויה לבעילה, אבל אם היתה נדה..."¹¹, המנוסחת בלשון סביל ומוסבת על האשה, נראה שאישה שנכנסה לחופה נקראת נשואה רק אם היא ראויה לבעילה, ומאחר שלדעת הלח"מ הן פסולה והן נדה אינן ראויות לביאה - דין הוא שלא תיקרא נשואה הן בחופת נידה והן בחופת פסולות. זאת ועוד, אילו כוונת הכונס לחופה היתה תנאי בחלות שהחופה פועלת, הרמב"ם היה צריך להזכיר זאת בפירושו, ומסתמיות דבריו אתה למד שהכל תלוי בראויות לבעילה בלבד.

כמו כן, קשה קושינו השלישית מדין חופת תלמיד חכם, שהרי בחופה זו ודאי כוונת 'הכונס לחופה' לבוא עליה רק לאחר שתטבול, ולמרות שאין כאן קריבה לביאה הוי חופה מעלייתא,¹² וצ"ע.

11. מיהו עיין לעיל הערה 7 שם הצענו שני הסברים בדברי המ"מ בביאור דין חופת תלמיד חכם, ואפשר שהלחם משנה נוקט כהסבר השני (הסברו של הבית מאיר), שאין חופת תלמיד חכם חופה גמורה, אלא היא רק מועילה להתיר את ביאתו לאחר זמן, אבל לענין קנייני נשואין אינה מועילה עד שיתיחד עמה שנית. עיין להלן במה שכתבנו בשיטת הבית מאיר.
 12. הבינת ראובן (כתובות ס' א) הקשה על חילוקו של הלח"מ, בין היכא שדעתו לבוא עליה לאלתר לבין היכא שאין דעתו לבוא עליה אלא לאחר זמן, מסוגית חופה לפסולות שם הביא רב ששת ראייה שיש חופה לפסולות מדין סוטה, וכך שנינו שם (יבמות נח, א): "אמר רב עמרם: הא מילתא אמר לן רב ששת, ואנהרינהו לעיינין ממתניתין ותנא תונא אמן - שלא שטיתי ארוסה ונשואה, שומרת יבם וכנוסה; האי ארוסה היכי דמי?... אלא דקני לה כשהיא ארוסה, ואיסתתרה ונכנסה לחופה ולא נבעלה, ושמע מינה: יש חופה לפסולות". משמע שחופת סוטה קונה, ולפי דברי הלחם משנה חופה זו אינה יכולה לקנות שהרי אין בדעתו של הבעל לבוא עליה, וצריך להיות דינה כחופת נידה שאינה קונה. אמנם לענ"ד לא קשיא כלל, שהרי למאי דאסיקנא שם, אין מקנין לארוסה אלא ע"י גלגול (וכן פסק הרמב"ם), וא"כ להלכה שוב אין ראייה שאף כשאין דעתו לבעול לאלתר הוי חופה, ולכן נקט הרמב"ם שחופת נדה אינה קונה. הן אמת שלתנא דסבירא ליה שמקנין לארוסה משנשאת, אפשר שחופת נדה שמה חופה, דהא בלאו הכי הוי בעיא בגמ' כתובות נו, א כמו שיתברר להלן. סוף דבר אינו רואה קושיא כלל על פסיקת הרמב"ם מסוגיא זו.
- מיהו קשיא על הלחם משנה קושיית הבית יעקב (כתובות ב, א, ד"ה בגמ'), שהקשה: "אי אמרינן דחופה היינו דוקא יחוד ולהרמב"ם בעינן חופה דחזי לביאה דוקא קשה על

שיטת הבית מאיר

נקודת המוצא של הבית מאיר (אבן העזר ס"א, א, ד"ה שו"ע) היא פסיקת השו"ע: "אם היתה נדה, ואחר כך כנסה לחופה ונתייחד עמה, אינה כאשתו, אלא לכל הדברים היא עדיין כארוסה". מלשון המחבר נראה שחופת נדה לאו חופה היא כלל, והרי היא ארוסה לכל דבר. אולם, לפי קביעתו של המגיד משנה שיש לצמצם את הדין בחופת נידה רק לכך שאינה קונה לא ליורשה ולא ליטמא לה ולא להפר נדריה (אבל לא "לכל הדברים"), כתב הבית מאיר:

ויראה לענ"ד דלשון השו"ע לאו דוקא, ואך רצה לומר לענייני קניינים היא כארוסה, אבל מודה שבחופת נדה יצאה מאיסור כלה ושריא לו לכשתטהר אף לבעול בלא כוונת נשואין, שהרי קורא לה שנכנסה לחופה. וכן בגמ' נקראת נכנסה לחופה והרי אישתרי בחופה וקידושין. ולהכי דקדק הרמב"ם אחר שכתב דאחר החופה מותרת, מתחיל וכתב "ומשתכנס לחופה נקראת נשואה", דהיינו מה דתנן (כתובות מ"ו, ב'): "נשאת - יתר עליו הבעל שאוכל פירות בחייה וחייב במזונותיה בפרקונה ובקבורתה", ועל זה מסיים שאם לא היתה ראויה לביאה לא נגמרו הנשואין - שתקרא נשואה, והרי היא כארוסה לענייני קניינים הנתלים בשם נישואין, משא"כ היתר ביאה שאינו נתלה כי אם בחופה וקדושין.

לדעת הבית מאיר כניסה לחופה פועלת שני עניינים: א. מוציאה את האשה מאיסור כלה, דהיינו מתירה את ביאתה. ב. מחילה עליה שם נשואה, ומשנקראת נשואה נתחייב הבעל בכל חיובי כתובה המנויים במשנת כתובות,¹³ כפי שמנאם הרמב"ם בהל' אישות י"ב, א: "כשנשוא אדם אשה בין בתולה בין בעולה בין גדולה בין קטנה

הירושלמי שהביאו בתוס' יומא (יג, א) דמתקינין לו אשה אחרת, שכתבו שהקידושין והנשואין הוא ביה"כ דוקא לאחר שמתה הראשונה, והך כיון דביאה הראשונה הוא, ודאי דאסורה ביחוד ביה"כ כמו בניה כל שלא בעל וכיון דלאו בת יחוד היא ממילא לאו בת כניסה היא ובכה"ג כניסה דוקא בעי כמבואר שם". ולדברי הלחם משנה חופה ביום הכיפורים ודאי אינה ראויה לאלתר לביאה אחר החופה שהרי איסור יום הכיפורים מעכבו, ומה בין זה לחופת נדה ביום השביעי לנדתה שאיסור נדותה מעכבה (ולא חילק הרמב"ם בין כלה שפירסה נדה לבין נדה ביום השביעי לליכונה). עיין עוד בספר זאת ליעקב (כתובות ג', ה-ו) שדן בקושיות נוספות על שיטת הלח"מ.

13. הואיל והב"מ מתבסס על מה שכתב המגיד משנה, ודאי שכוונתו ב'קנייני נישואין' היא ליורשה, ליטמא לה ולהפר נדריה, (ראה מש"כ רבי נחום פרצוביץ, 'בענין חופת נדה', ישורון כז, ישראל תשע"ב, עמ' תצד-תצח. ובשערי חיים כתובות, סימן ב', סעיף א', אות ב). אולם דקדק הבית מאיר לציין למשנת כתובות (מו, ב): "נשאת יתר עליו הבעל", ללמדך שאף בשאר חיובי כתובה מדובר, שהרי לענין ירושה זוכה הבעל משיצאת הבת מרשות אביה.

אחת בת ישראל ואחת הגיורת או המשוחררת יתחייב לה בעשרה דברים ויזכה בארבעה דברים¹⁴.

חידושו הגדול של הב"מ הוא שאין העניינים הללו תלויים זה בזה, אלא אפשר שחופה תתיר את ביאתה אע"פ שהיא כארוסה עדיין לעניין קנייני נישואין. לפיכך אם הכניס נדה לחופה, למרות שלא גמרו נישואיה - מ"מ לכשתטהר מותר לו לבוא עליה בכל עת שירצה, שהרי נסתלק ממנה 'איסור כלה'. אמנם מאחר שאינה נקראת נשואה, אין הוא חייב בחיובי כתובה עד שיחזור ויכניסנה לחופה לכשתטהר¹⁵.

הב"מ הוכיח את חידושו, שחופת נדה פועלת להוציא את האשה מאיסור כלה, מפסיקתו של הרמב"ם "ולא תנשא נדה עד שתטהר", וזה לשון הבית מאיר:

וכן מוכח מדכתב הרמב"ם "ולא תנשא נדה עד שתטהר" ... וקשה תיפוק ליה כיון דפוסק דחופת נדה עדיין היא ארוסה, פשיטא דאי אפשר שתנשא, דהא נשואין אלו לאו מידי הם, וכשתטהר תצטרך חופה אחרינא... ואפילו בדיעבד אינם כלום, ומה זה ד"לא תנשא" לכתחילה, וכתב "ואם עבר ונשא וברך אינו חוזר ומברך"? אלא ודאי דלענין היתר ביאה חופה גמורה היא, אלא שלענייני קניינים הוא דמיבעי ליה, ומזהיר לכתחילה מטעמיה הנ"ל¹⁶.

מאחר שאם עבר ונשא אין צריך לחזור ולברך - ברור שהועילה לו חופתו על כל פנים להתיר איסור כלה לכשתטהר, שהרי 'כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה'¹⁷. לכן, מובן שספיקה של הגמ' (כתובות נו, א) לענין חופת נדה, אינו אלא לעניין קנייני נישואין, ומתוך שהסיק הרמב"ם שחופת נדה אינה קונה, כמו שכתב המגיד משנה - דין הוא שתצטרך חופה שניה לגמור נישואיה.

14. המשך לשונו שם: "והעשרה, שלשה מהן מן התורה ואלו הן שארה כסותה ועונתה... והשבעה מדברי סופרים וכולן תנאי בית דין הם, האחד מהם עיקר כתובה, והשאר הם הנקראין תנאי כתובה... והארבעה שזוכה בהן כולם מדברי סופרים, ואלו הן, להיות מעשה ידיה שלו, ולהיות מציאתה שלו, ושיהיה אוכל כל פירות נכסיה בחייה, ואם מתה בחייו יירשנה, והוא קודם לכל אדם בירושה".

15. יש שהבינו, שלדעת הבית מאיר כאשר תטהר הנדה ותהיה ראויה לביאה - יגמרו נישואיה ויחול עליה שם נשואה, וממילא ברור שלא תצטרך חופה שניה לחיובי כתובה (עיי' ברכת מרדכי, כתובות, ג', י"ח). ברם, לא זו בלבד שמדבריו אלו משמע ששני עניינים בלתי תלויים הם כמו שבארנו, אלא מהמשך דבריו (כפי שיבואר להלן) ברור שבלא מעשה נישואין נוסף - לא יחולו חיובי נישואין.

16. האזהרה לכתחילה 'מטעמיה הנ"ל', כוונתו לטעמו של המגיד משנה שיחוד נדה אסור, ולטעמו של הבית יוסף (יו"ד קצב, ד) שיצרו תוקפו טובא וחיישינן שמא יבוא עליה שלא בשעת המשמרות, עיי' שם בדבריו.

17. ראה מסכת כלה פרק א, משנה א.

על פי חידושו בכח ההיתר שבחופת נדה, הסביר הבית מאיר את שיטת הרמב"ם בדין חופת תלמיד חכם, שהואיל וזו חופה דלא חזיא לביאה – ודאי שהיא אינה חופה לקנייני נישואין, "אלא שפעלו בנישואין אלו שנקראת אשתו בחופה וקידושין וביחוד הוי שרי להוי פת בסלו".

בהמשך דבריו, נזקק הבית מאיר להסביר מדוע לדעת הרמב"ם על אף שיש חופה לפסולות, נסתפקה הגמ' בחופת נדה דלא חזיא לביאה, וזה לשונו:

לענ"ד לא קשה מחופת פסולות דקיי"ל דגם בעלה יורשה, אחרי שדקדקתי בהבדל הלשון דחופת נדה קורא הש"ס 'דלא חזיא לביאה', ואילו קדושין דחייבי לאוין או קדש אחת מב' אחיות קורא 'קדושין שאינם מסורים לביאה', שמעת מיניה דיש חלוק. והיינו, דחופת חייבי לאוין מצד עצמה היא חופה דחזיא, זולת להנושא הלזה אסורה, משא"כ נדה דלכו"ע לא חזיא. ותו, דדוקא בנדה דהריעותא בזמן החופה לכו"ע, שאילו המתינו עד שתטהר היה ראוי, זאת נקראת 'לא חזיא' ואינה קונה עד שתטהר, אבל חופת פסולות אין הריעותא מצד חופה זו, דלעולמים עם בעל זה לא תחזי לחופה דחזיא לביאה, אין לה חופה היותר הוגנת עם איש זה, לא נקראת 'דלא חזיא' אלא 'שאינה מסורה לביאה'. וכמו שקידושין שאין מסורים לביאה קונים כן החופה קונה.

לפי החילוק הראשון שמציע הבית מאיר, המונח 'חופה דלא חזיא לביאה' מוסב על האשה עצמה, ולכן נדה שאינה ראויה לביאה מצד עצמה, שביאתה אסורה לכל, אין לה חופה. אולם, פסולה שראויה לביאה מצד עצמה, אע"פ שאסורה לאדם שכנסה – חופתה חופה.

לפי החילוק השני המונח 'חופה דלא חזיא לביאה' מוסב על החופה עצמה, ולכן בנדה רק 'החופה' אינה ראויה לביאה, שהרי משתטהר תהיה אשה זו מותרת לבעלה. אולם, הפסולה לעולם אסורה על מי שהיא פסולה לו, שהרי אין ביאתה מסורה לו כלל, ואין חופה זו נידונה בגדרי 'חופה דלא חזיא לביאה', אלא זו חופת אישה שאינה מסורה לו לביאה. לכן, הואיל והתורה מכירה בנישואי פסולה, מוכרח שחופתה חופה גמורה המשווה לה שם נשואה גמורה, מה שאין כן חופת נדה שמאחר שיש חסרון בעצמה של החופה, שאינה ראויה לביאה – לא גמרו נישואיה לענין קניינים.

לפי הסבר הבית מאיר מתיישבות שלש הקושיות שפתחנו בהן. חופת נדה אינה אלא 'היתר ביאה' לכשתטהר, ולכן מחד גיסא אין לה להינשא לכתחילה, ומאידך גיסא כשתבעוה לינשא רשאי תלמיד חכמים לכנוס בלא להמתין לסוף שבעה נקיים. אולם, אע"פ שחופה זו מתירה ביאה לשתטהר מאיסורה, אין היא קונה קנייני נישואין. בזה

מיושבות הקושיה הראשונה והקושיה השלישית. הקושיה השנייה מיושבת על פי שני החילוקים שהציע הבית מאיר בין חופת נדה לחופת פסולות.¹⁸

הקשיים בשיטת הבית מאיר

על אף החריפות שבחילוקיו של הבית מאיר, קביעתו ששני ענייני החופה: היתר הביאה וקנייני הנישואין, אינם תלויים זה בזה – אינה מחוורת כלל, ולא עוד אלא שקביעה זו נסתרת מלשונו המפורשת של הרמב"ם: "אסור לו לבוא עליה ביאה שנייה בבית אביה עד שיביא אותה לתוך ביתו ויתיחד עמה ויפרישנה לו, וייחוד זה הוא הנקרא כניסה לחופה והוא הנקרא נישואין בכל מקום."¹⁹

זאת ועוד, עיקר עניינה של החופה הוא להתיר את ביאתה, כפי שכתב הרמב"ם: "כיון שנכנסה הארוסה לחופה – הרי זו מותרת לו לבוא עליה בכל עת שירצה", ואך משום היתר הביאה היא נעשית אשתו ונתחייב בקנייני הנישואין. אך לדעת הבית מאיר

18. בדבריו לעיל, ישב הבית מאיר את קושיה הראשונים מחופה לפסולות על פי דרכו של הלחם משנה במהדורה תנינא: "אחרי שחופה היא להיתר ביאה מהראוי שתפסל נמי לתרומה על ידה". הוסיף החת"ם סופר (כתובות נו, א ד"ה והיותר): "מה שכתב רמב"ם דחופה שאינה ראוי לביאה היא כארוסה, הוא לאו דוקא, דהרי ארוסה לא מיקרי ביתו כמבואר פרק קמא דיומא שם, וחופה מיקרי ביתו. ומוכח נמי דעל כל פנים אינו קונה קנין גמור כמו ביאה דאם כן הוי ליה בערב יום הכיפורים ב' נשים. אלא על כרחך נהי דביתו מיקרי, אשתו לא מיקרי. ובוה נראים דברי לחם משנה בתירוץ השני לענין חופה לפסולות, דלענין תרומה מיקרי חופה ולא לענין שארי קנינים. ועיי' ס' בית מאיר ס' ס"א דהחזיק בדיעה הזאת ועיין עליו ובדברינו הנ"ל תמצא עזר לזה".

האחרונים האריכו הרבה בדברי הב"מ, עיין בד קודש (כתובות סימן ג'), רכי נחום פרצוביץ (לעיל הערה 13), ברכת מרדכי (כתובות ג', י"ז-י"ח), זאת ליעקב (כתובות ג', ב'-ד').

19. מטבע לשון זו 'הוא הנקרא... והוא...' מופיע כמה פעמים ברמב"ם ומרובם מוכרע ש'הוא' מוסב על 'הוא הנקרא' ולא על הנושא הראשון, ולפיכך מובן שהרמב"ם כותב ש'כניסה לחופה' נקראת נישואין בכל מקום. דוגמאות לדבר: א. הלכות שבת ה', ד: "משתשקע החמה עד שיראו שלשה כוכבים בינוניים – הוא הזמן הנקרא 'בין השמשות' בכל מקום, והוא ספק מן היום ספק מן הלילה". ב. הלכות אישות ב', כד: "מי שיש לו אברי זכרות ואברי נקבות – הוא הנקרא 'אנדרוגינוס', והוא ספק אם זכר אם נקבה". ג. הלכות איסורי ביאה ה', ג: "משל משלו חכמים באשה: הרחם שבו נוצר הולד, והוא הנקרא 'מקור', והוא שדם נדה וזבה יוצא ממנו – קוראין אותו 'חדר'". ד. הלכות טומאת מת ה', ט: "כל המתטמא מחמת המת טומאת שבעה, בין אדם בין כלים – הוא הנקרא 'טמא מת', והוא אב מאבות הטמאות".

אפשר שתהיה אשתו לענין היתר ביאה ולענין חיובי כתובה לא תיחשב אלא ארוסתו.²⁰

כמו כן, ביאורו של הבית מאיר בדין חופת תלמיד חכמים (ע"פ המ"מ),²¹ שאין בחופה זו אלא היתר ביאה אבל אינה נקראת נשואה לענין קנייני נישואין - אינו מתיישב כלל בלשון הרמב"ם, שדקדק וכתב: "מותרת להנשא מיד, ותספור מאחר שנשאת ותטבול", ומפורש מדבריו שבתורת נשואה היא שסופרת וטובלת וצ"ע.

שיטת הגרנ"ט

הגרנ"ט פתח בהצעת קושיותיו של הבית יעקב על הרמב"ם (חידושי הגרנ"ט השלם, כתובות י"ט):²²

והבית יעקב הקשה על שיטת הרמב"ם מהא דאמרינן גבי כהן גדול מתקנין לו אשה אחרת שמא תמות אשתו וכו' ויש מחלוקת איך מקדש ועושה קידושי שניה אם עושה תנאי קודם כדי שלא יהי' שני בתים, ושיטת הרמב"ם דאין מקדש אותה כלל קודם אלא דאם מתה אשתו ביו"כ מקדש וכונסה ביו"כ עצמו, ויש להקשות הלא בעצמו פסק דחופה היינו יחוד וצריך הראוי לביאה, וביזה"כ הרי אסור לשמש.

ועוד הקשה דאיתא לקמן (מת, א) מסר האב לשלוחי הבעל הרי היא ברשות הבעל וכו' ופסק הרמב"ם (אישות כ"ב, ב) דאם מתה אשתו - יורשה, וכן לענין נדרים אין האב יכול להפר כי אם הבעל, דפסק גבי נדרים, וז"ל: אין האב יכול להפר שהרי יצאה מרשותו וגם הבעל אין יכול להפר דאין הבעל מיפר בקודמין,

20. לכאורה אין כאן קושי כלל, שהרי כשיבוא עליה אחר שתטהר - שוב נתיחד עמה, וביחוד זה או ביאה זו עצמה, הוא קונה אותה ל'קנייני נישואין'. מיהו כד נדייק בדבר נראה שעדיין הקושי במקומו עומד, שהרי לדעת הבית מאיר היתר הביאה הוא לענין ששוב אין צריך לבוא עליה ב'כוונת נישואין' (כפי שכתב: "בחופת נדה יצאה מאיסור כלה ושריא לו לכשתטהר אף לבעול בלא כוונת נישואין"), ובכלל זה שאין צריך לבוא עליה כשהיא בביתו, וא"כ אילו שבה לבית אביה ובא עליה שם - היתר ביאה יש כאן אבל חופה שניה אין כאן, ועדיין לא יחולו קנייני נישואין וחיובי כתובה, ודוק.

21. ראה לעיל הערה 13.

22. קושיותיו של הבית יעקב הועלו גם בניסוחים שונים בדברי האחרונים, ראה למשל: שער המלך (אישות י', קונטרס חופת חתנים סעיף ד'), הפלאה (כתובות ב, א ד"ה עוד אפשר לומר) ועוד.

ע"כ. ומשמע מדברים אלו דבנדרים של עכשיו יכול להפר (ועיין בראב"ד), והא לשיטתו דס"ל דחופה היינו יחוד, אמאי הוי כנשואה במסירתו לבעל לרשותו.²³

קושיתו הראשונה של הבית יעקב מבוססת על ההנחה שרק חופה שיש בה יחוד הראוי לביאה שמה חופה, ואם כן לא מובן כיצד פסק הרמב"ם שאם מתה אשתו של כהן גדול ביום הכיפורים, הוא מקדש וכונס לחופה אשה אחרת, הרי אין היחוד בחופה זו ראוי לביאה, ומה בין חופה זו לחופת נדה.

קושיתו השנייה מבוססת על ההנחה שאשה שבעלה יורשה, מיטמא לה ומפר נדריה יצאה מכלל ארוסה ובאה לכלל נשואה, ומאחר שהרמב"ם פסק שבמסירת האב לבעל או לשלוחיו, הבת נעשית ברשות הבעל לענין יורשה, שאם מתה יורשה, ולענין הפרת נדרים, ששוב אין האב מפר נדריה וגם הבעל אינו יכול להפר נדרים שנדרה קודם המסירה – היאך קבע הרמב"ם שלא נעשית נשואה עד שתתיחד עמו בביתו, הלא מדברי הרמב"ם משמע לכאורה שנדרים שנודרת משנעשית ברשות הבעל הוא יכול להפר, ואם כן נמצא שהיא כנשואה.

בישוב קושיות אלו כתב הגרנ"ט:

ונראה לומר דהרמב"ם ס"ל דיש שני מיני נשואין: (א) דקונה אותה ליורשה, וליטמא, ולנדרים, ולמעשי ידיה. (ב) בזה דקונה אותה לדברים שבינו לבינה. והנה על הדברים שבינו לבינה יש נפ"מ בין ארוסה לנשואה: (א) במה שאומר הרמב"ם דהו"ל נישואין לענין שיוכל לבוא עליה בכל עת שירצה ובארוסה אסור לבוא עליה. (ב) הא דאמרינן בהמדיר דבנשואה אין יכול לאסור תשמישו עליה וכן היא אינה יכולה לאסור תשמישה עליו, אבל בארוסה אינו כן. ועתה נבוא לבאר איזה קנין קונה בה לשאר דברים לענין יורשה וכו' ואיזה קנין קונה לדברים שבינו לבינה. והסברא כן היא דלענין נדרים דיכול הבעל להפר משום דהתורה נתנה לו רשות וזכותים בהאשה כמו האב, והוא במקום האב עומד בענין זה... על זה נחשב כאילו קנה חפץ, דמכיון שהכניס לרשות קניא, וכמו כן הכא באשה. ומה שאומר הרמב"ם דחופה היינו יחוד הוא לענין לקנות לדברים שבינו לבינה דהתם צריך יחוד בשביל הביאה. וזה מפורש כמעט בדברי הרמב"ם דכתב וז"ל: "כיון שנכנסה לחופה הרי זו מותרת לו לבא עליה בכל עת שירצה", ונראה שמדבר שם מענין דברים שבינו לבינה ועל זה אמר שאינה נקנית לו אלא ביחוד.

ובזה מתורץ כל הקושיות הנזכרות לעיל מדף יא ודף יב,²⁴ וכן מחופה לפסולות דאמרינן דהוי ברשות הבעל וכן מכהן גדול דכונסה ביוה"כ משום דהתם מיירי

23. הגרנ"ט דחה את תירוצו של הבית יעקב לקושיותיו ע"ש. וכן עיין עוד בשיעורי הגרד"ש (כתובות סימן א', הערה 8) ובדברי הרב יעקב ויינברג (לעיל הערה 1), שדנו בדברי הבית יעקב.

לכונסה ולקנות אותה לשאר דברים כמו ירושה וכו' דבהכי נמי מיקרי ביתו לענין יוה"כ. אבל בדברים שבינו לבינה אינו קונה אותה אלא ביחוד... וע"כ צ"ל כן, דבכל דבר שצריך אנן לקנות צריך קנין כעין תשמיש של הדבר, ולכן היכא דנוטל הדבר לגמרי שיהיה שלו הסברא נותנת מכיון שהכניס לרשותו קניא. אבל היכא דאינו קונה אלא לתשמיש החפץ (וכעין שואל קרדום לדעת רב הונא (קידושין מז, ב) שאם ביקע בו קנאו) או צריך לעשות קנין כעין תשמיש של החפץ. וכמו"כ הקנינים של חופה, דלביאה צריך יחוד ולשאר דברים בהכנסה לרשותו סגי, ודר"ק.

לדעת הגרנ"ט ישנם שני סוגים של קניינים בנישואין:

א. הכנסת האשה לרשות הבעל, שנעשית על ידי שמביאה לתוך ביתו או על ידי מסירת האב את בתו לבעל או לשלוחי הבעל, שביציאתה מרשות אביה היא נעשית ברשותו. קנין זה הוא כעין קנין חפץ, שכשם שבקנין חפץ משנעשה ברשותו קנאו לגמרי - כך גם בקנין אשה, משנעשית האשה ברשותו, נכנס הבעל תחת אביה וקנאה לזכויות הממון שהיו לאביה, כגון ירושה ומעשה ידיים והפרת נדריה, שהרי נחשבת מעתה בבית בעלה, ו"יתר עליו הבעל שאוכל פירות בחייה". כמו כן, בכניסתה לרשותו מטמא לה בעלה, שהרי כתב הרמב"ם בהלכות אבל ב', ז: "אשתו של כהן מתטמא לה על כרחו, ואינו מטמא לה אלא מדברי סופרים, עשאוה כמת מצוה כיון שאין לה יורש אלא הוא לא תמצא מי שיתעסק בה. ואינו מטמא אלא לנשואה בלבד אבל הארוסה אינו מטמא לה", וכיון שנעשית ברשותו ואין לה יורש אלא הוא - יצאה מכלל ארוסה ונקראת נשואה לענין זה ומטמא לה.

ב. יחוד הראוי לביאה, שבזה קונה אותה לענייני אישותה, ומעתה מותר לו לבוא עליה בכל עת שירצה. מבחינת היתר ביאתו בה אין האשה קנויה לו עד שיתיחד עמה יחוד הראוי לביאה, ועד אותה העת הרי היא כארוסה עדיין שאסור לו לבוא עליה (עד שיתיחד עמה בביתו), וכמו כן שניהם יכולים לאסור תשמישן זה על זה.

לדעת הגרנ"ט, היתר ביאה לא יחול אלא כאשר נכנסה האישה לרשות הבעל וזכה הבעל בזכויות הנישואין, אבל אפשר שיזכה הבעל בזכויות הנישואין כשעדיין לא הותרה לו ביאתה. בנקודה זו נעוץ חידושו הגדול של הגרנ"ט.

הגרנ"ט מבסס את ההגיון בשניות זו על תורת הקניינים. מעשה הקנין צריך שיתיחס אל הענין אותו הוא קונה, לכן כאשר קונה את הדבר קנין שאינו חוזר כגון מלוה שהמעות עצמן אינן חוזרות, די בהכנסה לרשותו שבזה יצא הדבר מרשות בעליו לגמרי. אבל במקום שאינו קונה את גוף הדבר אלא תשמיש מסוים בגוף החפץ, צריך שהקנין יהיה מותאם לאותו תשמיש מיוחד, כגון השואל קרדום לבקע בו, אע"פ

24. כנראה, כוונתו להערת הר"ן שמשכחת לה חופה אע"פ שלא נתיחדה יחוד הראוי לביאה, עיין להלן בסעיף ג' שם נדונים עניינים אלו בארוכה.

שהכניסו לרשותו ונעשה עליו שואל להתחייב באונסיו, לדעת רב הונא אין גוף הקרדום קנוי לו לתשמישו, לענין שלא יוכלו הבעלים לחזור בהם, עד שיבקע בו. כדרך שהדברים אמורים בקניינים כך הוא הדין בנישואין, לזכות בזכויות הממון די בכניסה לרשותו, שכשם שבהיותה ברשות אביה היו זכויות הממון בידו כך משנכנסה לרשות הבעל הוא נכנס תחת האב וזוכה בזכויות ממון אלו. ואף בבוגרת הדין כך, שיוצאת מרשות עצמה ומעמידה עצמה ברשות בעלה ובזה גופא הוא זוכה בזכויות הממוניות שעד עתה היו בידה. אבל היתר ביאה אינו אלא כעין קנין תשמיש מסויים בחפץ, שהאשה משעבדת את אישותה לו, ולכן הקנין צריך שיתיחס לעניינים שבינו לבינה ועד שלא עשה כן לא נעשית נשואה לענין היתר ביאה.

על פי זה מישב הגרנ"ט את הקושיות על הרמב"ם. לדבריו אין הבדל כלל בין חופת נדה לחופה לפסולות, וביניהן לחופת כהן גדול ביום הכיפורים, שבכולן נקנית האשה ונעשית נשואה לענין הזכויות הממוניות של הנישואין, כגון: ירושה, מעשי ידיה, אכילת פירות, וכן לענין הפרת נדרים והיטמאות, שהרי הביאה לביתו לשם נישואין ונעשית ברשותו. אולם, לענין היתר הביאה, הבעל אינו קונה אותה אלא ביחוד הראוי לביאה, ולכן חופת נדה וחופת כהן גדול אינן מתירות את ביאתו עד שיחזור ויתיחד עמן לשם נישואין באופן שהיחוד יהיה ראוי לביאה, ואילו פסולות בלאו הכי אין היתר לביאתן (אף אם יתיחד עמן לשם נישואין). כמו כן, ברור שאין מקום לקושיא מחופת תלמיד חכם, שהרי אין חופתו קונה אלא לקנייני נישואין. מאליו יובן שמה שכתב הרמב"ם: "לא תנשא נדה עד שתטהר", וכן מה שכתב: "אם עבר ונשא וברך אינו חוזר ומברך" - מתישב היטב לדברי הגרנ"ט, שהרי ודאי יש שם נישואין לענין קנייני נישואין, אלא שלכתחילה אינו רשאי לעשות כן. בזה מתורצות שלש הקושיות שהקשנו על הרמב"ם.

הקשיים בשיטת הגרנ"ט

ניתן להבחין בנקל ששיטת הגרנ"ט הפוכה לחלוטין משיטת הבית מאיר, שהרי לדעת הבית מאיר חופת נדה אינה קונה ליורשה, להטמא לה ולהפר נדריה (כמו שכתב המ"מ), ולא מועילה אלא לענין היתר ביאה בלבד. ברם אין דברי הגרנ"ט מתישבים בדעת הרמב"ם מכמה פנים.

א. אמת הוא שבכניסה לחופה נעשית 'אשתו גמורה' ומותר לו לבוא עליה בכל עת שירצה, אבל הואיל וכניסה לחופה נקראת נישואין בכל מקום, "ומשתכנס לחופה נקראת נשואה אף על פי שלא נבעלה", הרי שבכל מקום שהרמב"ם מדבר על נישואין ועל נשואה, מוכרח שמדובר באשה שנכנסה לחופה. והלא כתב הרמב"ם מפורשות (אישות י"ב, א): "כשנושא אדם אשה בין בתולה בין בעולה בין גדולה בין קטנה אחת בת ישראל ואחת הגיורת או המשוחררת יתחייב לה בעשרה דברים ויזכה בארבעה דברים". ולהלן שם (הלכה ה): "כל הדברים האלו אף על פי שלא נכתבו בשטר הכתובה ואפילו לא כתבו כתובה אלא נשא סתם כיון שנשאה - זכה בארבעה דברים שלו וזכת

האשה בעשרה דברים שלה ואינן צריכין לפרש". מפורש בדבריו, שאין זכיה בכל הדברים הללו אלא משנכנסה לחופה, וא"כ נדה שלא גמרו נישואיה אלא הרי היא כארוסה עדיין - אין הבעל זוכה בזכויות אלו כלל.

ב. הנחת הגרנ"ט שמשנעשית ברשות הבעל זוכה בירושתה, ומיטמא לה, ומפר נדריה, אע"פ שעדיין לא נתיחד עמה - אינה נכונה, שהרי הרמב"ם כתב מפורשות (נדרים י"א, ח): "ומאימתי מפר הבעל נדרי אשתו ושבועותיה? משתכנס לחופה", ומה שדייק הגרנ"ט ממה שכתב הרמב"ם בהלכות נדרים "מסר האב לשלוחי הבעל... אין האב יכול להפר שהרי יצאת מרשותו ולא הבעל יכול להפר שאין הבעל מפר בקודמין" שבנדרים של עכשו יכול להפר, אינו נכון לאור דברי הרמב"ם המפורשים בהלכות נדרים. נראה שהנחת הגרנ"ט בקושיתו: "אמאי הוי כנשואה במסירתו לבעל לרשותו"²⁵ מבוססת על לשון הר"ן (נדרים פט, א, ד"ה זה הכלל): "דכיון דמסרה (=האב) להם (=שלוחי הבעל), שוב אין לאביה רשות בה דהוי לה הך מסירה כנישואין, שהבעל מפר בנדרים שתידור מנישואין ואילך", וגברא אגברא קא רמית?!

ג. לא מצינו כניסה לרשות הבעל בלא יחוד אלא כשמסר האב או שלוחיו את בתו לבעל או לשלוחיו, ומסירה זו ודאי אינה נישואין, שהרי קי"ל כשמואל (כתובות מה, ב), שאין מסירתה אלא לירושתה בלבד, וכן פסק הרמב"ם (אישות כ"ב, א): "הבעל קודם לכל אדם בירושת אשתו, ומאימתי יזכה בירושתה משתצא מרשות אביה, ואף על פי שעדיין לא נכנסה לחופה הואיל ונעשית ברשות בעלה יירשנה"²⁶.

ואף בוגרת שכבר יצאה מרשות אביה²⁷ אין די בכניסתה לרשות הבעל כדי שתיחשב נשואה אלא צריך שתיכנס לחופה.²⁸

25. אע"פ שהגרנ"ט ייחס את קושיתו השניה לקושיותיו של הבית יעקב, המעיין בבית יעקב יראה שלא הקשה כן כלל.

26. הן אמנם מצינו ראשונים שסוברים שבמסירת האב לבעל זוכה הבעל אף במעשי ידיה, ויתירה מזו יש הסוברים שבהגעת הזמן הרי היא כנשואה לענין זכויות קנייניות של אישות (עיין אוצר הפוסקים, אבן העזר, סימן נ"ז, סעיף א, ס"ק א אות ד), אולם דעת הרמב"ם ברורה שאין קנייני נישואין חלים עד שתכנס לחופה.

27. חילוק זה בין בוגרת לנערה כבר חילק הבית יעקב, אלא שיש לסייג את דבריו, שלמרות שדין מסירה נשנה דווקא לדברין המיוחדים לנערה, דהיינו לענין הפרת נדרים ולשינוי ממינת סקילה למינת חנק, מכל מקום מצינו מסירה לירושה אף אצל בוגרת, כמובא בדברי הרמב"ם (אישות כ"ב, ג): "וכן אם היתה בוגרת או יתומה או אלמנה והלכה היא בעצמה מבית אביה לבית בעלה ואין עמה לא בעלה ולא שלוחיו ומתה בדרך אין הבעל יורש אותה", מבואר אפוא שאם הלך עמה בעלה או שלוחיו מבית אביה, ומתה בדרך - בעלה יורשה. וכשנתבונן בדבר נראה שלענין ירושה היא לעולם ברשות אביה עד שתכנס לרשות בעלה, לא שנא נערה לא שנא בוגרת או אלמנה, שהרי האב יורש את בתו דין תורה. ואם כן, ביציאה מרשות אביה לענין ירושה שוות נערה ובוגרת, אלא שבנערה היציאה נעשית

נמצא שאין כניסה לרשות הבעל נחשבת נישואין עד שתיכנס לחופה, בין בקטנה ובין בכוגרת.

ג. הגדרת כניסה לחופה בשיטת הרמב"ם

ראשית עלינו לברר את מהותה של הכניסה לחופה לשיטתו, ומתוך הגדרה זו נוכל לרונ בגדרי חופת נדה.

מהות החופה

כתב הרמב"ם (אישות י', א):

הארוסה אסורה לבעלה מדברי סופרים כל זמן שהיא בבית אביה. והבא על ארוסתו בבית חמיו - מכין אותו מכת מרדות; ואפילו קדשה בביאה - אסור לו לבוא עליה ביאה שניה בבית אביה, עד שיביא אותה לתוך ביתו, ויתיחד עמה, ויפרישנה לו. ויחוד זה הוא הנקרא כניסה לחפה והוא הנקרא נישואין בכל מקום.

מדברי הרמב"ם נראה שעיקר עניינה של הכניסה לחופה הוא להתיר ביאה, דהיינו, שבכניסה לחופה נסתלק איסור ביאת ארוסה, ומעתה מותר לו לבוא עליה בכל עת שירצה. היתר הביאה הוא שעושה אותה 'אשתו גמורה לכל דבר', ולכן כניסה לחופה נקראת נישואין, שכל עניינה של החופה להפוך את האישה ממעמד אשת איש, היינו שאישותה מיוחדת לאיש,²⁹ לאשתו היינו שאישותה שייכת לו.³⁰ וזהו שכתב הרמב"ם

מדעת האב ואילו בכוגרת היציאה נעשית מדעת עצמה, אך מכל מקום ודאי שאין קנייני הנישואין נגמרים עד שתכנס לחופה, הן בנערה והן בכוגרת. עיין בגרנ"ט שהביא את תירומו של הבית יעקב, והסבירו: "דבכוגרת כיוון דהויא ברשות עצמה לא מהני מה שנכנסה לרשות הבעל משום דבכל מקום דעומדת לא נפקעה מרשות עצמה אבל בנערה וקטנה שעומדת ברשות אביה מכיון שיצאה מרשות אביה קנאה לה". אולם, הגרנ"ט דחה את דבריו הנכוחים, וטען כי: "המעין בדברי הרמב"ם יראה שיש לפקפק בתירומו של הבית יעקב, דמהרמב"ם משמע דבכל מקום וכל הנשים אינם נעשות נשואות אלא ביחוד", ואמת אמר שמהרמב"ם משמע שבכל מקום אין נעשות נשואות אלא ביחוד, שהרי כניסה לרשות בעלה לירושה לא שמיה נישואין כמו שנתבאר, ואדרבה עליו הקושיא מכיוון שלדעת הגרנ"ט כניסה לרשות הבעל אף בלא יחוד נחשבת נישואין לענייני קנייני נישואין.

28. האחרונים הקשו קושיות נוספות על שיטת הגרנ"ט, עיין שיעורי הגרד"ש (כתובות, א', ג'), ברכת מרדכי (כתובות, ג', י"ד).

29. ומתוך שנתיהדה האישות לאיש היא אסורה על כל העולם והוא שאמרו בקידושין ב, ב דאסר לה אכו"ע כהקדש.

30. ומתוך שאישותה שייכת לו יכול לממש אותה בכל עת שירצה.

בהמשך דבריו: "כיון שנכנסה לחופה - הרי זו מותרת לבוא עליה בכל עת שירצה, והרי היא אשתו גמורה לכל דבר".³¹

31. יש לעמוד על דקדוק לשון הרמב"ם: "אשתו גמורה", ונראה שכך הצע הדברים: בריש הלכות אישות (א', א) כתב הרמב"ם: "קודם מתן תורה היה אדם פוגע אשה בשוק אם רצה הוא והיא לישא אותה, מכניסה לביתו ובוועלה בינו לבין עצמו ותהיה לו לאשה", אבל אם הביאה לביתו ונתיחד עמה כדי לבעול אותה, ולא בא עליה - אינה נשואה לו, וכן פסק הרמב"ם בהלכות מלכים (ט', ז): "אין בן נח חייב על אשת חברו עד שיבא עליה כדרכה אחר שנבעלה לבעלה, אבל מאורסה או שנכנסה לחופה ולא נבעלה - אין חייבין עליה, שנאמר והיא בעולת בעל".

לאחר שנתנה תורה, נתחדשה הלכה ש'אשת איש' נעשית 'אשתו' משנכנסה לחופה אף על פי שלא נבעלה. מעתה, אם "בא על ארוסתו לשם נישואין, אחר שקידשה - משיערה בה, קנאה ונעשית נשואה, והרי היא אשתו לכל דבר", היינו שאלו 'נישואין ממש' ובביאה זו 'נעשית נשואה'. חידשה התורה שאם הביאה לביתו ונתיחד עמה לשם נישואין, הואיל והותרה ביאתה - הרי היא 'אשתו גמורה לכל דבר'. התוספת 'גמורה' לא באה אלא לומר שאע"פ שאין כאן 'נישואין ממש', מכל מקום די בהיתר ביאה להחיל 'שם נישואין', (לשימוש דומה במונח 'גמורה', עיין שבת ו', ב לענין רשות הרבים ורשות היחיד, ולא כמו שביאר בספר אהלי משה, כתובות, סימן ב', סעיף ד), והוא מה שכתב הרמב"ם בהמשך דבריו "ומשתכנס לחופה אע"פ שלא נבעלה נקראת נשואה", היינו חל עליה שם נשואה. והן הן דברי הגמ' בכתובות (מח, ב): "אמר רבא: אמר לי אמי, חופה בהדיא כתיבא: כי יהיה נערה בתולה מאורשה לאיש, נערה - ולא בוגרת, בתולה - ולא בעולה, מאורשה - ולא נשואה; מאי נשואה? אילימא נשואה ממש, היינו בתולה ולא בעולה! אלא לאו שנכנסה לחופה ולא נבעלה", וכיוצא בזה מבואר במסכת יבמות (נח, א): "נישאו זו וזו, כשרות ופסולות, או שנכנסו לחופה ולא נבעלו - אוכלות משלו ואוכלות בתרומה; נכנסו, מכלל דנישאו - נישאו ממש? אלא לאו כגון שנכנסו לחופה ולא נבעלו", ודוק היטב.

ודע, שהגרא"א (ביאור הגר"א אבן העזר ל"ג, ה) דקדק בפסיקת הרמב"ם שהבא על ארוסתו לשם נישואין - קנאה ונעשית נשואה, שכן משמע שאפילו אם בא עליה בבית חמיו קנאה, והקשה הגר"א, והלא הבא על ארוסתו בבית חמיו מכין אותו מכת מרדות. ועל כן הסיק הגר"א "דנשואין דכל מקום הוא חופה וביאה, אלא דחופה לבד גם כן קני שהיא התחלת הביאה", אבל ביאה לשם נישואין בלבד - לא קני. ברם, לדברינו יש לומר שלא אסרו ביאה בבית אביה אלא אם לאחר הביאה היא נשארת בבית אביה, אך אם בא עליה בבית אביה לשם נישואין - בביאה זו עצמה היא יוצאת מהיותה בבית אביה ונכנסת לרשותו, ואין ביאה זו בכלל האיסור. ואין להקשות שחסרה כאן הבאה לביתו, שלא נדרשנו להבאה לביתו אלא בחופה או בכך נח שאין שם קידושין, אבל הבא על ארוסתו לשם נישואין - נוהג בה מנהג אישות, ובוה גופא קנאה ונעשית אשתו לכל דבר. ראייה לדבר ניתן להביא מספקה של הגמרא במסכת קידושין (י, א): "איבעיא להו: ביאה, נשואין עושה או אירוסין עושה? נפקא מינה? ליורשה וליטמא לה ולהפר נדריה, אי אמרת נשואין עושה, יורשה ומיטמא לה ומיפר נדריה, ואי אמרת אירוסין עושה, אינו יורשה ואינו מיטמא לה ואינו מיפר נדריה". מבואר

מרכיבי החופה

מלשון הרמב"ם עולה שכניסה לחופה כוללת שלשה מרכיבים: א. הבאה לביתו. ב. התיחדות עמה. ג. הפרשתה לו. כל המרכיבים האלו נצרכים כדי שתיעשה נשואה, שכן אם הכניסה לביתו ולא נתיחד עמה לשם נישואין ולחילופין אם נתיחד עמה לשם נישואין שלא בביתו - אין זו כניסה לחופה. וכן מבואר מדברי הרמב"ם בהלכות אישות (כ"ב, א-ב):

הבעל קודם לכל אדם בירושת אשתו ומאמתי יזכה בירושתה? משתצא מרשות אביה. ואף על פי שעדיין לא נכנסה לחפה, הואיל ונעשת ברשות בעלה, יירשנה.

כיצד? האשה שנתארסה, ומסרה אביה לבעלה... ומתה בדרך קודם שתכנס לחפה - אף על פי שכתובתה עדין בבית אביה, בעלה יורשה. וכן אם הלך האב או שלוחי האב עם הבעל, ונכנס עמה בעלה בדרך לחצר, ונתיחד עמה שם לשם נישואין, ומתה הרי זו יירשנה בעלה.

מבואר, שאם נמסרה לרשות בעלה בלא שנתיחד עמה לשם נישואין, אע"פ שיצאה מבית אביה ונעשית ברשות בעלה - אין זו כניסה לחופה.³² וכן אם נתיחד עמה לשם

שלפי הסברה שביאה נישואין עושה - נעשית אשתו לכל דבר, שהרי מפר נדריה ומיטמא לה, ומי לא עסקינן שבא על נערה בבית אביה. למרות שלמסקנת הסוגיה נקטינן ש'ביאה אירוסין עושה', מכל מקום לא נדחתה הסברה שהבא על ארוסתו לשם נישואין אחר שקידשה - קונה בביאה זו לגמרי (עיין רי"ף יבמות יח, ב: "אשה לבעלה מנין אתיא קיחה קיחה... הכא בביאה דבתר קידושין עסקינן כגון דבא עליה בתר דקדיש לה ועדיין לא נכנסה עמו לחופה ומשום הכין קני לה בהעראה ליורשה וליטמא לה וכל מילי דאישות דהא אית ליה בגוה קנין מעיקרא דומיא דיבמה מה יבמה אית ליה ליבם זיקה בגוה אף אשה לבעלה דאית ליה קנין בגוה מעיקרא". הרי"ף מפרש שדרשת 'קיחה קיחה' דילפינן מעריות מלמדת על קריאה נוספת בפסוק (דברים כד, א): "כי יקח איש אשה ובעלה", שקיחת האשה - היא הקידושין, והבעילה - היא הנישואין, והואיל וקיחתה הוא לשם נישואין - דומה הדבר לקיחת ערוה, והבן). להרחבת העניין, עיין עוד ביד דוד פסקי הלכות חלק א, הלכות אישות פרק ג, הלכה ה, אות צד (מח, ב).

32. בקידושין (יח, ב), נסתפקה הגמרא בדין יעוד: "בעי רבה בר אבוח: יעוד, נישואין עושה או אירוסין עושה? נפקא מינה? ליורשה, וליטמא לה, ולהפר נדריה", כיוון שהיעוד נעשה כבר בבית האדון, והוא כבר הביאה לביתו ומיעדה לו בכסף קידושיה - יש להסתפק האם יעוד זה הוא כנישואין, או שמא אין שם התיחדות לשם נישואין, ואין יעוד זה אלא כאירוסין. הגמרא מסיקה ש'יעוד - אירוסין עושה', ותהיה נשואה לו רק אם יכניסה לחופה או יבוא עליה לשם נישואין. נמצאנו למדים, שהבאה לביתו בלא יחוד אינו מוציאה מתורת ארוסה.

נשואין בדרך לבית בעלה, אע"פ שנעשית ברשותו - ארוסה היא, לפי שעדיין לא נכנסה לחופה.³³

נמצא שאין אשה נחשבת בבית בעלה, אלא אם כן הביאה לביתו ונתיחד עמה שם. מעתה, יש לברר מהו אותו יחוד בבית בעלה שעושה אותה לאישה נשואה.

גדר הייחוד בחופה בשיטות הראשונים

כתב הרמב"ן בשם הר"י מיגאש (כתובות ד, א ד"ה מדאמרינן): "שהנדה אינה ראויה ליכנס לחופה ואין מברכין ברכת חתנים כלל עד שתטהר, שאין חופה אלא ייחוד חתן וכלה לשם נישואין, ונדה הרי אסורה להתייחד".³⁴ מבואר מדבריו שיחוד שבחופה הוא כעין יחוד עריות, ומאחר שהנדה ערוה עליו - אסור להתייחד עמה.

אמנם לדעת בעל העיטור אע"פ שלא נתיחד עמה יחוד עריות, די בכך שהכניסה לביתו, וזה לשון בעל העיטור (שער ב' - ברכת חתנים, ד"ה חלק השני):

חופה היא שמוסר האב ומכניסה לבעלה לבית שיש בה חידוש כגון אלו הסדינין קור"טתט סביבות הכותלים ויש שעושין סוכה בוורד והדס כפי המנהג ומתייחדין בה שניהם... גרסי' בירושלמי: "עד שתכנס לחופה לא סוף דבר לחופה אבל לבית שיש בו חופה", ש"מ מקום מיוחד כעין כילה שיושבין ביניהם השושבינין והם הנשואין.

מעתה יש להתבונן בשיטת הרמב"ם האם התייחדותו עמה היא כיחוד עריות כדעת הר"י מיגאש, או שמא די בכך שיתיחד עמה יחד בבית חתנות אע"פ שלא היתה התייחדות זו בגדר יחוד עריות. עד שאנו באים לדון בשיטת הרמב"ם יש להקדים ולברר את משמעות המונח להתייחד עמה.

33. נחלקו המפרשים האם כניסה לחצר לשם נישואין נחשבת 'כניסה לחופה', ונעשית נשואה גמורה, או שמא אין זה אלא מעשה המוציא מרשות הבעל בלבד (כפי שנראה מדברי הרמב"ם). ראה: מאירי (כתובות מח, ב ד"ה כל), תוספתא כפשוטה - ביאור ארוך (כתובות ד, ד' ונשים, חלק א', עמ' 235-234) ובאוצר הפוסקים (אבן העזר סימן נ"ז, סעיף א, ס"ק ב', אות ב').

34. בשו"ת תמים דעים הובאה תשובה לרמב"ן, שם הזכיר את דברי הר"י מיגאש הללו וז"ל: "כתב הרב רבינו יהוסף הלוי בפ"ק דכתובות בשם הרב ר' יצחק אבן מורן ז"ל שהנדה אינה ראויה ליכנס לחופה ואין מברכין ברכת חתנים עד שתטהר שאין חופה אלא יחוד חתן וכלה לשם נישואין. וכלה שפירשה נדה בתוך חופתה או בתחלת כניסתה לחופה אסורה להתייחד עם בעלה דתניא כל אותם הימים היא ישנה בין הנשים והוא ישן בין האנשים כתובות ד' (עד כאן ציטוט דברי הר"י מיגאש, ומכאן ואילך לשון הרמב"ן). ומיהו הני מילי לכתחלה אבל דיעבד לא גרעה מפסולות דאסיקנא בפרק הבא על יבמתו נ"ז יש חופה לפסולות וכ"ש נדה וכן עיקר".

גדר הייחוד בחופה בשיטת הרמב"ם

כתב הרמב"ם (איסורי ביאה כ"ב, א-ג):

אסור להתייחד עם ערוה מן העריות בין זקנה בין ילדה שדבר זה גורם לגלות ערוה... ואיסור ייחוד העריות מפי הקבלה. כשאירע מעשה אמנון ותמר גזר דוד ובית דינו על ייחוד פנויה, ואף על פי שאינה ערוה בכלל ייחוד עריות היא, ושמאי והלל גזרו על ייחוד כותית, נמצא כל המתייחד עם אשה שאסור להתייחד עמה בין ישראלית בין כותית מכין את שניהן מכת מרדות האיש והאשה, ומכריזין עליהן.

להלן שם, הציע הרמב"ם כמה דרכים שבהן מותר להתייחד (הלכה ח), כגון: "לא תתייחד אשה אחת אפילו עם אנשים הרבה, עד שתהיה אשתו של אחד מהם שם", וכן (הלכה ט): "מותר להתייחד עם אשה שיש עמה תינוקת קטנה שיודעת טעם ביאה ואינה מוסרת עצמה לביאה", וכן (הלכה יב): "כל המתייחד עם אשה והיה הפתח פתוח לרשות הרבים אין חוששין משום ייחוד".

נמצא שהמונח להתייחד עמה שמשמש בו הרמב"ם בהקשר של גדרי כניסה לחופה, ניתן לפרשו הן במשמעות של איסור יחוד והן במשמעות של התייחדות מותרת. זאת ועוד, יש לחלק בין ייחוד עריות לבין סתירה שהיא ייחוד הראוי לביאה: ייחוד עריות הוא כל שנתחד עם הערוה על מנת להיות עמה יחד במקום אחד, אף על פי שאין דעתו להיות עמה זמן מרובה ולא שהה עמה כדי סתירה - אסור הייחוד, כיון שאפשר שימשך מזה לגילוי ערוה. ואילו סתירה (ייחוד הראוי לביאה) הוא כאשר שהה עמה כדי ביאה, כמו שכתב הרמב"ם (סוטה א', ב): "הסתירה האמורה בתורה ונסתרה... אם שהת עמו כדי טומאה שהוא כדי לצלות ביצה ולגמעה".

בעל העיטור נקט שההתייחדות בחופה היא במשמעות של ההתייחדות המותרת, שאם הביאה לביתו והיה עמה שם יחד לשם נישואין הרי זו כניסה לחופה אפילו אם לא נסתרה עימו. אולם, לדעת הר"י מיגאש צריך שהתייחדותו עמה תהיה כעין ייחוד עריות, אבל לא נתפרש בדבריו שצריך שישהה עמה כדי סתירה.³⁵

35. מיהו מהראיה שהביא הר"ן לדעת בעל העיטור נראה שנקט בדעת הר"י מיגאש וסייעתו שיחוד כדי סתירה בעיניו, שכתב (א, א מדה"ר ד"ה ופירסה) "וראיה לדבר (לשיטת בעל העיטור) מדאמרינן לקמן (יב, א) דאלמנה מן הנשואין אין לה אלא מנה אף על פי שעדים מעדיין עליה שלא נסתרה ולא נבעלה - אלמא חופה לאו היינו ייחוד אלא חופה היינו כל שהביאה הבעל מבית אביה לביתו לשם נישואין". הרי מבואר שלדעת הר"י מיגאש חופה היא ייחוד של סתירה. וכן כתב הרדב"ז בתשובה (חלק א', סימן קכ"א): "ונראה שדעתו ז"ל שאין חיבת חופה קונה אלא ייחוד וכן כתב הרמב"ם ז"ל עד שיביא אותה לביתו וייחוד עמה ויפרישנה לו וייחוד זה הוא הנקרא כניסה לחופה והוא הנקרא נישואין בכל מקום עכ"ל...

נראה ששורש מחלוקתן הוא האם עיקר הנישואין הוא בהבאה לביתו לשם נישואין או עיקרו ביחודה לו לביאה. לדעת הר"י מיגאש כיון שחופה קריבה דביאה היא, צריך שיהיה בחופה עצמה משום קירוב ביאה, ודבר זה מתבטא בכך שיהיה היחוד מעין יחוד עריות. ואילו לדעת בעל העיטור הואיל ובהיותה בביתו היא מזומנת לו לביאה בכל עת, די בעצם ההבאה לבית לשם נישואין.

מעשה יש לעיין בדעת הרמב"ם, האם נקט כדעת בעל העיטור ודי בהבאה לביתו לשם נישואין,³⁶ שבזה גופא הוא מתיחד עמה שם, או שמא נקט כדעת הר"י מיגאש שצריך עכ"פ יחוד עריות. כמו כן, אף אם נאמר שהרמב"ם נקט כדעת הר"י מיגאש, עוד יש להסתפק האם יחוד זה צריך שיהיה בו כדי סתירה, כלומר יחוד הראוי לביאה, או די ביחוד כלשהו.

מתוך שלא התנה הרמב"ם שהיחוד בחופה צריך להיות כדי סתירה, ודאי שלא הצריך יחוד הראוי לביאה. זאת ועוד, ממה שכתב הרמב"ם "ומשתכנס לחופה נקראת נשואה אף על פי שלא נבעלה" נראה בבירור שביחוד שאינו ראוי לביאה עסקינן.³⁷

אמנם, ביחס להכרעה בין בעל העיטור לבין הר"י מיגאש יש לעיין היטב. מחד גיסא, מדברי הרמב"ם (הלכה ו): "לא תנשא נדה עד שתטהר... ואם עבר ונשא", משמע שיש איסור בנישואי נדה, משום שיש יחוד עריות כמו שכתב הר"י מיגאש, וא"כ מבואר שסתם חופה זוקקת יחוד כעין יחוד עריות (ודלא כבעל העיטור). מאידך גיסא, סתמיות לשון הרמב"ם בהמשך ההלכה שם: "המאיר את האשה וברך ברכת חתנים ולא נתיחד עמה בביתו עדיין ארוסה היא", מורה שאם נתיחד עמה בביתו - הרי היא נשואה, ומי לא עסקינן שנתיחד עמה התיחדות שאין בה משום יחוד עריות. כמו כן, בעיקר הגדרת חופה, כתב הרמב"ם (אישות י', א): "שיביא אותה לתוך ביתו, ויתיחד עמה, ויפרישנה לו", ואף כאן לא הגדיר הרמב"ם את התיחדותו עמה, ומסתמיות דבריו יש ללמוד שכל שהביאה לביתו והיה עמה שם יחד לשם נישואין - חופה היא, אפילו שלא נתיחד עימה יחוד עריות.³⁸ זאת ועוד, מדברי הרמב"ם במורה נבוכים ג,

אבל עיקר הקנין הוא היחוד ולפיכך מיחדין החתן והכלה בחדר ומוציאין את הנשים כדי שיהיה יחוד הראוי לביאה.

36. וכן כתב רבינו ירוחם (תולדות אדם וחווה, נתיב כ"ב, ד"ה החלק השני): "פירוש חופה, רוצה לומר בכל מקום שמכניסה לרשותו".

37. ראה להלן סעיף ד' בהסבר הגמ' בכתובות נו, א שם נתבארו הדברים היטב.

38. הראיה מלשון השלילה המופיעה בדברי הרמב"ם: "ולא נתיחד עמה בביתו עדיין ארוסה היא" - ראייה גדולה היא, שהרי שלילת 'לא נתיחד עמה בביתו' אינה מחייבת יחוד כעין יחוד עריות, אלא יחוד כל שהוא כדי שנוכל לומר עליו שנתיחד עמה בביתו, ובוה די כדי להוציאה מכלל ארוסה. אולם הראיה מהניסוח בלשון חיוב המופיעה בדברי הרמב"ם: "שיביאנה אותה לתוך ביתו ויתיחד עמה" - אמנם ראייה היא מסתמיות דבריו וכלליותם,

מט) לגבי הגדרת נישואין עולה שאין צורך ביחוד עריות, וזו לשון הרמב"ם: "לא נמצא אופן להתיר את המשגל אלא בייחוד אשה ונשיאתה בפומבי... לכן עלינו לערוך ברית ומעשה מסוים אשר בו הוא מייחד אותה לעצמו (=היינו מייחד את אישותה לו) והוא הארוסין, ושייתן פומבי לדבר, והוא הנשואין". מבואר אפוא, שיש ליתן פומבי לכניסה לחופה, ואם כן אין זה היחוד בחופה כעין יחוד עריות.

נראה בהכרע הדברים, שסתם כניסה לחופה ראוי שיתיחד הבעל עם אשתו כעין יחוד עריות, וליחוד זה עצמו צריך ליתן פומביות. לכן, לכתחילה לא תנשא נדה שהרי אסור להתייחד עם נידה יחוד עריות, וכמו שכתב הר"י מיגאש, אולם אין יחוד כיחוד עריות מעכב, אלא כל שהביאה לביתו ונתיחד עמה שם לשם נישואין – חופתו חופה, ואפילו בלא יחוד עריות, וכדעת בעל העיטור.³⁹

אולם עדיין אפשר לטעון שהתייחדותו עמה היא כעין יחוד עריות שאין שם דבר השולל זאת חוץ מסתמיות הדבר, והבן.

39. וכן נקט החלקת מחוקק (אבן העזר נ"ה, ו): "דחופה אינו יחוד, נראה דכו"ע מודו בדין זה, דהא הר"ן הביא ראיה לדין זה מן הגמרא דאמרינן אלמנה מן הנשואין אין לה אלא מנה אף על פי שעדים מעידים עליה שלא נסתרו ולא נבעלו וא"כ להדי' נקראת נשואה אף על פי שלא נתייחדה וכתב הר"ן דיליף לה מדכתיב ואם בית אישה נדרה דמשמע דכ"ז שהיא בבית אשה היא ברשותו". הבית מאיר (אבן העזר נ"ה, א', ד"ה כתב החלקת מחוקק) האריך לבסס את דברי החלקת מחוקק והביא לו ראיות רבות, ולאחר שהתלבט במשמעות המונח וייתחד עמה, הסיק הבית מאיר: "ואם נפשך לומר דלשון 'ייתחד' הוא 'יחוד' ממש (=היינו יחוד כדי סתירה), מכל מקום נראה לעניות דעתי שהרמב"ם מודה לעיטור דיש סוג חופה נמי באופן אחר, אך דחופה כזו תולה במנהגי מקומות, כל מקום לפי מנהגו על דרך שאמרו סיטומתא קניא, אלא דנקיט עיקר חופה שהוא לדינא דומיא דעיקרי קניינים". לפי מה שהעלנו, לא זו בלבד שהרמב"ם נוקט שבחופה אין צורך בהתייחדות הראויה לביאה, אלא עיקר ההתייחדות הנידונה בדברי הרמב"ם היא התייחדות סתם, אלא שהואיל וראוי לעשות חופה ביחוד הראוי לביאה – יש לאסור חופת נדה, ודוק.

האחרונים האריכו בביאורם להגדרת חופה בשיטת הרמב"ם. לדעת ב"ח (אבן העזר ס"א, ה): "אכן עיקר החופה הוא שמתייחדין במקום צנוע ואוכלין שם וכמ"ש רבינו והרמב"ם ולכן יש למנוע מלכנס לשם רבים דאם לא כן אין כאן יחוד ולא מקום צנוע". וכן מבואר בערוך השולחן (אבן העזר נ"ה, ד): "מדבריו (=של הרמב"ם) מתבאר דעיקר החופה הוא היחוד לשם נישואין והיחוד הזה צריך להיות בהכנה ובהזמנה לחיות עמה כאיש ואשתו ולכן צריך להביאה לתוך ביתו ולהתייחד עמה ולהפרישה לו וההבאה לביתו היא ההכנה וההפרשה הוא ההזמנה לחיות עמה תמיד והיחוד הוי במקום ביאה ואף על פי שלא בא עליה". וכן כתב החזו"א (אבן העזר, ס"ג, י"ז): "אפשר דאף הרמב"ם מודה דאין צריך יחוד גמור שלא יהיו נכנסים ויוצאים אלא קביעות פיתא ולינה בחדרו. ואפשר עוד בכוננת הרמב"ם שבא לפרש דאי הכניסה לביתו והוא לא נכנס איתה לא חשיב חופה, אלא א"כ הוא

משנתבאר עניין המרכיב השני בחופה: "ויתיחד עמה", יש לשאול מה פשר המרכיב השלישי: "ויפרישנה לו". לכאורה הוא כלול בהגדרת יתיחד עמה, אלא שאם נתכוין הרמב"ם להגדיר במונח זה את תכלית התיחדותו עמה - היה לו לומר מפורשות: ויתיחד עמה לשם נישואין, כדרך שכתב לענין ביאה (אישות י', א): "הבא על ארוסתו לשם נישואין", או כמו שכתב לענין ירושה (אישות כ"ב, ב): "נכנס עמה בעלה בדרך לחצר ונתיחד עמה שם לשם נישואין". אפילו אם נאמר שבמונח זה ביקש הרמב"ם להגדיר את איכות התיחדותה עמו, שצריך התיחדות שבה הוא מפריש אותה לו, כלומר 'חוד הראוי לביאה' - סוף סוף לא מבואר למה נקט מונח סתום ולא פירש את דבריו. כדי לעמוד על כוונת דבריו יש לעיין בגדרי חופת נדה.

ד. חופת נדה

כתב הרמב"ם (אישות י', ב):

ומשתכנס לחופה נקראת נשואה אף על פי שלא נבעלה והוא שתהיה ראויה לבעילה, אבל אם היתה נדה אף על פי שנכנסה לחופה ונתיחד עמה לא גמרו הנישואין והרי היא כארוסה עדיין.

לאור מה שהגדרנו, שאם נכנסה לחופה ונתיחד עמה נקראת נשואה, אע"פ שלא היה שם יחוד כיחוד עריות כלל, יש לתמוה מדוע בחופת נדה לא גמרו הנישואין, הלא הביאה לכיתו ונתיחד עמה לשם נישואין? בשלמא לסוכרים בדעת הרמב"ם שהיחוד הנידון בדבריו הוא יחוד הראוי לביאה, הרי שהואיל ואין הנדה ראויה לביאה - אין לה חופה, אולם לפי הסברנו שאפילו יחוד עריות לא צריך - דין הוא שתהא חופת נדה חופה לכל דבר, וצע"ג.⁴⁰

גם כן נכנס עימה, וצריך להיות עימה בחדר אחד בשעת כניסה, אבל לא אכפת לן אי איכא אחרים עימם". וראה גם אוצר הפוסקים (אבן העזר סימן נ"ה, סעיף א, ס"ק כ, אות ד'). וראה מה שכתב ביד פשוטה (אישות י', א ד"ה שיביא): "יש לעמוד על כך שהביטוי "ויתיחד עמה" שונה במשמעותו מן הביטוי "וייחוד זה". הראשון משמעותו "יהיה עמה ביחד במקום אחד"; השני משמעותו היותה מיוחדת ומיועדת לו לגמרי והיא נשואה. ושניהם אין להם עניין ליחוד שנאסר לאדם להתיחד עם נשים אפילו עם הפנויה (ראה הלכות איסורי ביאה כ"ב, ח) ... הרי מבואר שהיא נשואה גם בלי סתירה".

40. לכאורה ניתן לומר שאם אין ביאת נישואין לנדה, שהרי זאת ביאת ערוה - דין הוא שלא תועיל בה חופה שאינה אלא קריבה לביאה, וממילא בטלה קושייתנו (והובא דיון בעניין זה באוצר הפוסקים, אבן העזר, סימן סא, סעיף א, ס"ק ד, אות יד). אבל נראה שלשיטת הרמב"ם הבא על נדה לשם נישואין - קנאה ונעשית אשתו, שהרי למדנו ביאת נישואין מביאת עריות מקיחה קיחה, ובמסכת קידושין (סח, א) מבואר שקידושי ביאה תופסים בנדה, ומאחר שהדבר נלמד מ"כי יקח ובעלה", אזי כי היכי שתופסים בה קידושין (אישות

כדי לעמוד על שורשם של דברים יש להתבונן במקורו של הרמב"ם.

ספקו של רבין

שנינו במשנה במסכת כתובות (ה', א):

אף על פי שאמרו בתולה גובה מאתים ואלמנה מנה, אם רצה להוסיף אפי' מאה מנה - יוסיף. נתארמלה או נתגרשה, בין מן הארוסין בין מן הנשואין - גובה את הכל; רבי אלעזר בן עזריה אומר: מן הנשואין - גובה את הכל, מן הארוסין - בתולה גובה מאתים, ואלמנה מנה, שלא כתב לה אלא על מנת לכונסה.

להלכה נקטינן כראב"ע שאין תוספת כתובה אלא מן הנישואין, אלא שנסתפקה הגמ' בדעת ראב"ע (נו, א):

בעי רבין: נכנסה לחופה ולא נבעלה, מהו? חיבת חופה קונה, או חיבת ביאה קונה? תא שמע, דתני רב יוסף: "שלא כתב לה אלא על חיבת לילה הראשון"; אי אמרת בשלמא חיבת חופה קונה, היינו דאמר לילה הראשון, אלא אי אמרת חיבת ביאה קונה, ביאה בלילה הראשון איתא, מכאן ואילך ליתא?!... בעי רב אשי: נכנסה לחופה ופירסה נידה, מהו? אם תימצי לומר חיבת חופה קונה - חופה דחזיא לביאה, אבל חופה דלא חזיא לביאה לא, או דלמא לא שנא? תיקו.

ספיקו של רבין נובע מהדיוק שבלשון המשנה: מצד אחד אלמנה מן הנישואין גובה הכל, ומצד שני אלמנה מן הארוסין אינה גובה תוספת כלל, 'שלא כתב לה אלא על מנת לכונסה'. רבין קבע שיש להסתפק במעמדה של אשה שאמנם יצאה מכלל מן הארוסין אך לא הגיעה לכלל מן הנישואין. מעמד זה מצינו באישה שנכנסה לחופה ולא נבעלה, שהרי משנכנסה לחופה נקראת נשואה אך עדיין לא היו שם נישואין ממש, שהרי הבעל לא מימש את היתר נישואיו לביאה, שכן האישה מתה קודם שבא עליה. לפי זה הספק מבואר כדלהלן: מצד אחד, הואיל ולא כתב לה אלא על מנת לכונסה - כשנכנסה לחופה ולא נבעלה היא נידונה כנכנסה ונתחייב לה. ומצד שני, שמא הואיל ותכלית הכנסתה לחופה היא כדי שיבוא עליה - הרי לא נתקיימה מחשבתו ולכן לא נתחייב לה. נמצא שספיקו של רבין הוא בהגדרת דעת הכותב לה על מנת לכונסה.

עד שאנו באים להעמיק בצדדי הספק, יש להקדים ולהגדיר את המושג נכנסה לחופה ולא נבעלה. נראה שמדובר בחופה שנתחד עמה ולא שהה כדי סתירה, שהרי אם היה שם יחוד הראוי לביאה - "אמרינן הן הן עדי יחוד והן הן עדי ביאה" (גיטין פא, ב);

ד', יב) כך תופסים בה נישואין. הרא"ש (יבמות ו', ג) והתוספות (יבמות נו, ב ד"ה וחיובין), הוסיפו לומר שלמדים זאת מביאת ייבום בניה, שכשם שביאת נידה קונה ביבמה כך גם ביאת נידה קונה בנישואי אישה רגילה, ועיין עוד 'בית חתנות' למהרא"ל צינץ (ל"ג, י). מעתה, אם ביאה קונה מדוע שחופה לא תקנה, והדרא קושייתנו לדוכתא ביתר שאת.

קידושין סה, ב; רמב"ם גירושין, י', יח), והרי זו בחזקת בעולה.⁴¹ וכן מבואר בתלמוד (כתובות יא, ב): "תנו רבנן: כנסה ראשון לשום נישואין, ויש לה עדים שלא נסתרה, אי נמי נסתרה ולא שהתה כדי ביאה - אין השני יכול לטעון טענת בתולים, שהרי כנסה ראשון", וחידושה של הברייתא הוא איפוא שאע"פ שידוע שהיא בתולה מן הנישואין - כתובתה מנה (למרות שאינה בחזקת בעולה),⁴² הא אילו נסתרה ושהתה כדי ביאה - יצאה מחזקת בתולה וקמה בחזקת בעולה.⁴³ כאמור, זהו מצב בינים בין אירוסין שהיתה אסורה לו לבין נישואין שנתיחד עמה כדי סתירה והיתה לו שעת הכושר לבעלה.

בהתאם לכיאוור שהצענו לספקו של רבין, יש להגדיר את המונחים המייצגים את צדדי הספק: חיבת ביאה וחיבת חופה. שורש ההבדל ביניהם הוא בסיבת הקנין: בחיבת ביאה, יחוד העומד לבעילה הוא שקונה, ואילו בחיבת חופה, יחוד המתיר בעילה הוא שקונה. בספקו של רבין, נכנסה לחופה ולא נבעלה, חיבת חופה איכא שהרי מעתה מותר לו לבוא עליה בכל עת שירצה, אולם חיבת ביאה בעצם כניסתה לחופה ליכא, שהרי בחופה זו היחוד אינו עומד לבעילה.

41. עיין עוד יבמות (נח, ב): "תנא תונא: אמן - שלא שטיתי ארוסה ונשואה, שומרת יבם וכנוסה; האי ארוסה היכי דמי? אילימא דקני לה כשהיא ארוסה וקא משקה לה כשהיא ארוסה, ארוסה בת משתאי היא? והא תנן: ארוסה ושומרת יבם - לא שותות ולא נוטלות כתובה! אלא דקני לה כשהיא ארוסה, ואיסתתרה וקמשקה לה כשהיא נשואה, מי בדקי לה מיא? והתניא: ונקח האיש מעון, בזמן שהאיש מנוקה מעון - המים בודקין את אשתו, אין האיש מנוקה מעון - אין המים בודקין את אשתו! אלא דקני לה כשהיא ארוסה, ואיסתתרה ונכנסה לחופה ולא נבעלה". מבואר שבחופה בלא סתירה איירי, שאילו נסתר עמה לא היה יכול להשקותה מאחר שסתירה זו נחשבת כאילו בא עליה, ושוב אין האיש מנוקה מעון. עיין עוד בדברי המקנה - קונטרס אחרון (אבן העזר, נ"ה, א', ד"ה הארוסה; ס"א, א', ד"ה כיון).

עיין לעיל הערה 31 שם הבאנו את סוגית כתובות מח, ב, שממנה מדוייק שתיבת 'בתולה' בפסוק נאמרה למיעוט של בעולה, ותיבת 'מאורסה' נאמרה למיעוט של 'נכנסה לחופה ולא נבעלה', ומאחר שאם נסתרה עמו יצאה מחזקת בתולה - מובן שנכנסה לחופה ולא נבעלה מדובר באופן שלא שנסתרה עמו, ודוק.

42. עיין רמב"ם אישות י"א, א-ב: "הנושא בתולה שנתאלמנה או שנתגרשה או נחלצה... אם מן הנישואין כתובתה מאה, שמשנשאת הרי היא כבעולה... ומפני מה תיקנו חכמים לאלו כתובה מאה ואף על פי שהן בתולות, הואיל וחזקת הנשואה שתבעל וחזקת השפחה והנכרית והשבויה שתבעל תיקנו להן מאה בין נבעלו בין לא נבעלו והרי הן כבעולות לכל דבר".

43. כעין זה כתב הבית מאיר (הנ"ל).

הכרעת ספקו של רבין

רב יוסף פשט את ספקו של רבין, שחיבת חופה היא שקונה, שהרי שנינו בברייתא: "שלא כתב לה אלא על חיבת לילה הראשון", והגמ' נשאה ונתנה בדבריו. לאחר מכן נסתפק רב אשי: "נכנסה לחופה ופירסה נידה, מהו? אם תימצי לומר חיבת חופה קונה - חופה דחזיא לביאה, אבל חופה דלא חזיא לביאה לא, או דלמא לא שנא? תיקו".

הקדמונים הסכימו על כך שספקו של רבין הוכרע לצד שחיבת חופה קונה, אלא שנחלקו האם ספקו של רבין נפשט מברייתא דרב יוסף ובעיית רב אשי עומדת בפני עצמה, או שמא נדחתה ראיתו של רב יוסף וספקו של רבין נפשט מתוך בעיא דרב אשי: "את"ל חיבת חופה קונה", לפי כללם של הגאונים "דכל 'אם תמצא לומר' כמו פשיטותא הוא".⁴⁴

כתב בה"ג (סימן ל"ו, הלכות כתובות): "ומדבעי רב אשי, ופשיט: אם תימצי לומר חיבת חופה קונה - שמע מינה חיבת חופה קונה שמע מינה". הרי שלדבריו ספקו של רבי אשי הוא שהכריע את ספקו של רבין, ולכן מובן שספקו של רב אשי אינו אלא המשך ספקו של רבין באופן של נכנסה לחופה ופירסה נדה. לעומת זאת, כתב הר"ח (הובאו דבריו בריטב"א כתובות נו, א ד"ה בעי רבין): "איפשיטא דחיבת חופה קונה מדתני רב יוסף שלא כתב לה אלא מפני חיבת לילה הראשון, ואף על גב דאקשינן עלה פרקה לההוא קושיא". וכן מדויק מלשון הרי"ף (כב, ב): "בעי רבי אבין נכנסה לחופה ולא נבעלה מהו, חיבת חופה קונה או חיבת ביאה קונה? ופשטינן דחיבת חופה קונה. בעי רב אשי נכנסה לחופה ופירסה נדה מהו?". הרי מכאן שרק משנפשטה בעיית רבין נסתפק רב אשי בחופת נדה.⁴⁵

לשיטת בה"ג שספקו של רב אשי הוא המשך ספקו של רבין הדיון אינו אלא בתוספת כתובה בלבד. לעומת זאת, לשיטת הר"ח, הרי"ף וסייעתם, אפשר לפרש שספקו של רב אשי הוא בעיקר חופת נדה כפי שיבואר להלן.

ספקו של רב אשי

נתבונן כעת בספקו של רב אשי: "נכנסה לחופה ופירסה נדה מהו". במה דן רב אשי? אם בשנתיחד עמה ולא נסתרה ולאחר מכן פירסה נדה - הא כבר קנתה חיבת חופה קודם שפירסה נדה, לפי מה שהגדרנו שחיבת חופה עניינה שייחוד בלא סתירה קונה את האישה להיעשות נשואה. אלא ודאי מדובר במי שנתיחדה עמו כשכבר פירסה נדה, ומה שאמר רב אשי "נכנסה לחופה ופירסה נדה", פירושו שהכניסה לביתו ופירסה נדה קודם שנתיחד עמה.

44. עיין רא"ש קידושין א', ז.

45. הר"ח מתייחס לדיוק דברי רב אשי: "ואם תמצא לומר" לגבי פשיטת הספק, עיין שם בהמשך דבריו שהובאו בחידושי הריטב"א.

הגמרא מסתפקת לדעת מי שסובר חיבת חופה קונה, האם "חופה דחזיא לביאה אין אבל חופה דלא חזיא לביאה לא, או דלמא לא שנא". יש לעיין מה הם צדדי הספק. הואיל וחיבת חופה קונה אף על פי שלא נסתרה, יש לחקור האם צריך שעל כל פנים האשה הנכנסת לחופה תהיה ראויה לביאה, אבל אם פירסה נדה בכניסתה לחופה כך שאין אפשרות לביאה בחופה זו – אין זו חופה, שהרי כל עצמה של החופה אינה אלא קריבא לביאה, ובחופה של נדה אין קריבא לביאה עד שתטהר. או שמא מאחר שעיקר קניינה של החופה הוא בהיותה מתירה בעילה אף לאחר זמן, מה לי חופת ראויה לבעילה מה לי חופת נדה, סוף סוף בשתייהן החופה מתירה את בעילתה לכשתהיה ראויה לו.

בביאור עניין זה יש לעמוד על משמעות 'חופה דחזיא', האם פירושו שחופה זו ראויה לבעילה אבל אם אי אפשר לו לבעול בחופה זו – לא שמיה חופה, או שמא ראויות לבעילה הוא דין באשה עצמה, דהיינו שתהיה חופה המתירה אשה זו לבעילה אע"פ שמצד הזמן או נסיבות אחרות אין שם ראויות לבעילה, כגון הכונס ביום הכיפורים וכיוצא בזה.

פליגי בזה קמאי. לדעת הרי"ף גיאת (הובאו דבריו בפירוש ר"י אלמדארי):⁴⁶

היכא דפירשה נדה או שחלתה או שנכנס עמה ביום הכפורים ובתענית צבור ובתשעה באב שאסורין בתשמיש המטה או שחלה הוא חלי שאינו יכול לכנוס ולבעול, דחופה דלא חזיא לביאה היא, סלקא בתיקו ואין לה אלא מאתים בלבד אבל תוספת לא. אבל ליורשה מכי נכנסה לרשות הבעל בעלמא אפילו מסר האב לשלוחי הבעל יורש את כתובתה כדפסקינן באידך פירקין לענין מסר האב לשלוחי הבעל דלא בעינן חופה ראויה לביאה אלא ליטול הוא את כתובתה.

הריצ"ג סבור שכאשר אין ראויות לביאה, בין אם המונע הוא מצד האשה ובין המונע הוא מצד אחר – חופה דלא חזיא היא. לשיטתו, חופה דלא חזיא שמה חופה לענין היעשותה נשואה, וכל ספיקה של הגמ' אינו אלא לענין תוספת.⁴⁷

אבל לדעת הרמב"ם חופה דלא חזיא היא חופת נדה דוקא, שהרי התורה הרחיקה בעילת נדה מצד עצמה ועשתה אותה כביאת ערוה שחייבים עליה כרת. א"כ ודאי הוא שאין חופת הנדה קריבא לביאה, אחר שהנדה מורחקת מביאה. אולם, חופה הנעשית בזמן שאסור לו לבעול או שכנס אשה האסורה עליו מחייבי לאוין – חופתה

46. עיין קובץ שיטות קמאי למסכת כתובות, נו, א.

47. בהתאם לביאורו של בה"ג (כפי שציינו לעיל), שספקו של רב אשי הוא המשך של ספקו של רבין, והדיון נסוב על תוספת כתובה.

חופה דחזיא לביאה, שהרי האשה מצד עצמה ראויה לביאה⁴⁸ אלא שהתורה אסרה על הכונס בלבד את ביאתה.⁴⁹

נשוב לבעיא דרב אשי, במה הוא הסתפק, האם בדין תוספת כתובה או שמא נסתפק בעיקר דין חופת נדה? רוב הראשונים נקטו שספיקו לענין תוספת כתובה בלבד, אבל לדעת הרמב"ם ספיקו בעיקר דין חופת נדה. וכן כתב הרא"ש בביאור דעת הרמב"ם, ותמה עליו (ה', ו):

וקשה דמ"ש דמיבעיא לרב אשי על חופה דהכא אמאי לא מיבעיא ליה אמתני' דאין האשה אוכלת בתרומה עד שתיכנס לחופה נכנסה לחופה ופירסה נדה מהו שתאכל בתרומה וכן בכמה מקומות שנזכרה לחופה בש"ס מצי למיבעיא הך בעיא חופת נדה הוי חופה אי לאו. והמדקדק בשמועה זו יבין דפשיטא ליה דחופת נדה הוי חופה אלא דמיבעיא ליה את"ל דלרבי אלעזר בן עזריה זכתה בחיבת חופה בלא ביאה חופת נדה מהו חופה דמתחזיא לביאה אין דמסתמא על חופה דחזיא לביאה כתב לה ולא על חופה דלא חזי לביאה דאע"ג דחופתה חופה לא כתב לה אדעתא דחופה שאינה ראויה לביאה דמסתבר דעיקר האומדנא על קירוב דעת של חיבת ביאה ודי לנו אם נאמר אדעתא דחופה דחזיא לביאה.

שתי קושיות כלולות בדבריו: א. אם ספקו של רב אשי עוסק בעיקר דין חופת נדה, מה ראתה הגמ' להסתפק דוקא כאן, הלא ספק זה נכון בכל מקום שדנו בו על כניסה לחופה? ב. מעצם הענין משמע שכל הספק סובב סביב מושג קירוב ביאה שבחופה, שהרי בתחילה נסתפקה הגמ' האם רק חיבת ביאה קונה, ולאחר מכאן נסתפקה האם יש קירוב ביאה אף בחופה דלא חזיא לביאה, והספק הוא באומד דעת הכותב על מנת לכונסה. מכל מקום, ביסוד ספיקו של רב אשי - הממשיך את דברי רבין - עומדת ההנחה שחופת נדה קונה, ולא כשיטת הרמב"ם.⁵⁰

נראה לבאר את שיטת הרמב"ם על פי מה שהגדרנו בעיקר ספיקו של רבין. מן המשנה למדנו שמן הנישואין גובה תוספת ואילו מן האירוסין אינה גובה תוספת, ש'לא כתב לה אלא על מנת לכונסה'. משנפשט ספיקו של רבין שנכנסה לחופה ולא

48. דברינו כאן הם כעין סברת הבית מאיר בחילוקו הראשון בין חופת פסולות לחופת נדה, עיין בדבריו.

49. עוד יש להוסיף, שהואיל ונדה ערוה היא, עקרונית לא היו צריכים קידושין לתפוס בה, אלא שלמדנו (קידושין סח, א): "ותהי נדתה עליו", אפילו בשעת נדתה - תהא בה הויה", דהיינו שיש בה קידושין ונישואין (ראה לעיל הערה 41). אולם, 'חייבי לאוין' ודאי בכלל אישות הם (אלא שעוברים עבירה בביאתן), ולכן חופתן היא קירוב של ביאת אישות, ודוק.

50. עיין עוד במאמרו של הרב פרצוביץ (לעיל הערה 13) ובכד קודש (כתובות, סימן ג') שהאריכו בביאור דברי הרא"ש.

נבעלה - בכלל מן הנישואין הוא, עובר רב אשי להסתפק במצב ביניים נוסף שבין אירוסין לנישואין והוא כשנכנסה לחופה ופירסה נידה.

הגמ' מציעה את צדדי הספק: "אם תימצי לומר חיבת חופה קונה - חופה דחזיא לביאה, אבל חופה דלא חזיא לביאה לא, או דלמא לא שנא?". מצד אחד, הואיל ואין צריך יחוד הראוי לביאה בחופה - שמא אין צריך אף אשה הראויה לבעילה, שהרי סוף סוף לכשתטהר תהיה מותרת לו, ונמצא שחופה זו התירה לו ביאתה לכשתהיה ראויה. מצד שני, אע"פ שאין צריך יחוד הראוי לבעילה, הואיל וכל עניינה של החופה הוא קירוב ביאה, אין חופת נדה קירוב ביאה שהרי נדה בעצמותה מרוחקת ביאתה כמו שנתבאר, ולכן חופת נידה לא תקנה. נקודת הספק היא האם חופה אינה אלא מתיר ביאה ואף חופת נידה מתירה ביאתו לכשתטהר הנידה, או שמא חופה כקירוב ביאה עומדת במקום ביאה, והואיל וחופת נידה אינה ראויה לביאה, באשר היא ערוה, שוב אין בה קירוב ביאה.

לצד שצריך חופה דחזיא לביאה, מאחר שאין חופת נדה בכלל נכנסה לחופה ולא נבעלה - לא יצאה מכלל מן האירוסין, ומאחר שאין שם חיבת חופה - לא קונה תוספת כתובה. לעומת זאת, לצד שדי בחופה המתירה ביאה (חופה דלא חזיא לביאה), הרי שחופת נדה בכלל נכנסה לחופה ולא נבעלה, ולכן היא מן הנישואין, ומאחר שיש שם חיבת חופה - קונה תוספת כתובה. מוכרח איפוא מן הגמרא עצמה שהספק הוא האם חופת נדה שמייה חופה ונקראת נשואה או שמא חופת נידה לאו שמייה חופה ועדיין ארוסה היא.

נמצא, שלמרות שספיקו של רב אשי נוגע במישרין לתוספת כתובה, שורש הספק הוא בעיקר הדין של חופת נדה. ושוב אין להקשות למה נסתפק רב אשי דוקא כאן, שהרי ספיקו יוצא מלשון המשנה ממש כמו שנתבאר, ובכך מתיישבות קושיות הרא"ש על הרמב"ם.

הכרעת ספקו של רב אשי - מסקנת הסוגיה

ספיקו של רב אשי לא נפשט, אלא הגמרא קבעה: 'תיקו'. קביעתה של הגמרא עוררה מחלוקת בין הרי"ף לרמב"ם. כתב הרי"ף:

בעי רב אשי נכנסה לחופה ופירסה נדה מהו אם תמצא לומר חיבת חופה קונה חופה דחזיא לביאה אין חופה דלא חזיא לביאה לא או דילמא לא שנא תיקו - הילכך אין קונה.

בניגוד לדעת הרי"ף, הרמב"ם כתב:

ומשתכנס לחופה נקראת נשואה אף על פי שלא נבעלה והוא שתהיה ראויה לבעילה, אבל אם היתה נדה אף על פי שנכנסה לחופה ונתיחד עמה - לא גמרו הנישואין והרי היא כארוסה עדיין.

ובהדגשת מחלוקתם, כתב המגיד משנה:

וכתוב בהלכות (=הרי"ף) הילכך אינה קונה. ודעת רבינו (=הרמב"ם) שה"ה לכל דבר, שאין חופת נדה קונה לא ליורשה ולא ליטמא לה. וכן נראה מדברי מקצת הגאונים ז"ל, ויש חולקין ואומרים דלא מיבעיא להו אלא לענין כתובה אבל לשאר דברים חופה גמורה היא.⁵¹

מבואר מדבריו, שאע"פ שלרי"ף הספק הוא לענין תוספת בלבד, הרמב"ם החיל את מסקנת הסוגיא אף על שאר דברים, דהיינו שאין חופה זו עושה נישואין כלל. לדברינו ששורש הספק הוא בעיקר דין החופה, מובנים הדברים היטב. אולם, מדברי המגיד משנה עולה שכשם שלרי"ף חופת נידה אינה קונה - כך לרמב"ם אינה חופה כלל והרי היא כארוסה עדיין, ולכאורה יש לתמוה, הא ספיקא הוא, ומן הדין היה לנהוג בדבר ככל דיני ספיקות? וכבר תמה כן רע"א (שו"ת תניינא ס' נא):

וביותר תמוה לי, דהמ"מ כתב על פסקא דהרמב"ם פ"י ה"ב דשם איבעיא דלא אפשרטא וסבירא ליה לרבינו דהוא הדין ליורשה ולטמא לה, הא מ"מ אם דנין אותה לארוסה ממילא אחיה כהן מטמא לה, כדין אחותו ארוסה ואמאי הא כיון דאיבעיא דלא אפשרטא נזיל הכא לחומרא והכא לחומרא,⁵² דהבעל אינו מטמא לה וכן אחיה אינו מטמא לה. ולא הו"ל להרמב"ם לכתוב דהיא כארוסה.

לפי מה שבארנו בהצעת ספיקה של הגמ' נראה לבאר את הכרעת הרמב"ם כך. הרמב"ם פירש את התיקו כמצב ביניים בין שני צדדי הספק, שהרי הספק לא היה במעמדה של האשה, אם נשואה היא או ארוסה, אלא במהות חופה דלא חזיא, אם שמיה חופה או לא; לצד שחופת נידה שמיה חופה, משנכנסה לחופה נקראת נשואה משום שכניסתה לחופה מתירה ביאתה לכשתטהר, ולצד שחופת נדה לאו שמיה חופה הואיל ואין בחופת נדה קריבה לכיאה עד שתטהר, אין חופתה חופה וצריך לחזור ולהכניסה לחופה משתטהר. שורש הספק הוא אפוא האם הולכים אחר היתר ביאה שהוא בשעת כניסה לחופה או אחר קירוב ביאה שלא יהיה אלא משתטהר. משעמד הספק ולא נפשט, תיקו, נקט הרמב"ם בשני צדדי הספק: מצד אחד הכניסה לחופה מתירה את ביאתו לכשתטהר ואין צריך לחזור ולהכניסה לחופה כדי להתירה, ומצד שני לא נעשית נשואה מיד אלא עד שתטהר ותהיה ראויה לכיאה, ובכך נעשית חופתו חופה אריכתא שתחילתה משיביאנה לביתו ויתיחד עמה וסופה משתטהר ותיעשה ראויה לכיאה שאז יש בחופה קירוב ביאה, ולכן כתב הרמב"ם שאמנם לכשתטהר

51. עיין עוד במאמרו של הרב נחום פרצוביץ (לעיל הערה 13) ובשערי חיים (כתובות סימן ב', סעיף א', אות ז) שדנו בעניין זה.

52. עיין במאמרו של הרב אשר אריאלי (לעיל הערה 3), מה שהוסיף בעניין זה על דברי רע"א.

יגמרו נישואיה, אבל בכניסתה לחופה היא כארוסה עדיין, ובכך נתקיימו שני צדדי הספק בלא הכרעה וזוהי משמעות התיקו.⁵³

נמצא, שחופה דלא חזיא לביאה היא מעין חופה על תנאי שגמר חלותה תלוי בטהרת האשה, וזהו שכתב הרמב"ם שלא גמרו הנישואין, והרי זה כנותן גט על תנאי שיש שם גירושים אבל אינם גמורים עד שיתקיים התנאי. לכן האישה נידונית כארוסה גמורה עד שתטהר: ליטמא לה, להפר נדריה ולירשה, כמו שכתב המ"מ. ליטמא לה - שאין בעלה מיטמא לה עד שתטהר, כמו שכתב הרמב"ם (אבל ב', ז): "אשתו של כהן מתטמא לה על כרחו... ואינו מטמא אלא לנשואה בלבד אבל הארוסה אינו מטמא לה". כמו כן, אם נתגרשה קודם שנטהרה, ומתה - אחיה הכהן מיטמא לה, כמו שפסק הרמב"ם (אבל ב', יא): "נתגרשה אחותו מן האירוסין מטמא לה, שנאמר הקרובה אליו להביא את המגורשת מן האירוסין". להפרת נדריה - שאין בעלה מפר נדרה עד שתטהר שאז נגמרה כניסתה לחופה. לירשה - שאם מתה אין בעלה יורשה עד שתטהר.⁵⁴ אולם, לכשתטהר היא נעשית נשואה גמורה וחלו עליה כל דיני נשואה.

53. אילו היינו מסבים את הספק על האשה אם היא ארוסה או נשואה, משמעות התיקו היתה שהיא 'ספק נשואה' כפי שנקטו המפרשים. אבל לדברינו העמדת הספק הוא קיום שני צדדיו בלא הכרעה כמו שנתבאר. אמנם כבר כתבנו שלשון הגמ' "חופה דחזיא לביאה אין דלא חזיא לביאה לא או דלמא לא שנא" מורה שהספק הוא במהותה של חופה, אבל עדיין אפשר היה להסב את הספק במהותה של החופה לספק במעמד האשה. מסתבר לומר שאילו היתה חופת נדה מצב ביניים בין ודאי נשואה לודאי ארוסה כי אז תיקו היה מעתיק את הספק לאשה עצמה והיא היתה ספק נשואה, אבל כיון שהספק הוא על איכות החופה עצמה - האם חופה דלא חזיא לביאה שמה חופה וממילא נתקיים באשה 'נכנסה לחופה ולא נבעלה' או שמא רק חופה ראויה היא לביאה היא בדין 'נכנסה לחופה ולא נבעלה' - ע"כ הספק הוא בחופה עצמה, ולכן יש להעמיד את ה'תיקו' על גוף פעולת החופה ואת תוצאות הספק להטיל על האשה עצמה.

54. הקשה החלקת מחוקק (ס"א, ב): "והנה באמת הבעיא דרבין לא קאי אירושה, דהא כשמסרה האב לשלוחי הבעל עדיין לא נבעלה ואפ"ה בעלה יורשה וא"כ למה נאמר דבעיא השניה של רב אשי קאי אכל מילי אף לענין ירושה... ואין לומר דכשמסרה האב לשלוחי הבעל עדיפא משנכנסה לחופה ולא נבעלה ועל כן הבעל יורשה. זה אינו, דהא פשיטא ליה להש"ס (כתובות מח, ב) דכשנכנסה לחופה ולא נבעלה יותר ראויה למקרי נשואה משנמסרה לשלוחי הבעל... ואם כן מה כשמסרה לשלוחי הבעל דעדיין לא נבעלה ולא נכנסה לחופה הבעל יורשה, מכל שכן בנכנסה לחופה ולא נבעלה דהבעל יורש אותה ודוק". עיין מש"כ הב"ש ס' נז ס"ק א וכבר העיר עליו הבית מאיר שדבריו דחוקים. ולאחר מו"מ ארוך העלה הב"מ (ס' נז ד"ה הב"ש הכריח): "לשון הרמב"ם וש"ע שכתבו הואיל ונעשית ברשותו ר"ל שנמסר שמירתה ברשותו או שלוחה מזה זוכה בירושתה, אפשר י"ל דעדיף מחופה לענין נדה וצ"ע".

כללו של דבר, אישה שנכנסה לחופה בנידותה - עד שתטהר הרי היא כארוסה לכל הדברים,⁵⁵ וכשתטהר - גמרו נישואיה, והרי היא אשתו הגמורה לכל דבר. בזה נתישבו היטב קושיותיו של הרע"א על דברי הרמב"ם ועל ביאורו של המגיד משנה.

ביאור המושג יפרישנה לו

משנתבארה שיטת הרמב"ם בחופת נדה, נכונים אנו לחזור ולבאר את המרכיב השלישי שבכניסה לחופה: 'יפרישנה לו'. למונח הפרשה שתי משמעויות: א. מענין הבדלה, כגון: הפרשת תרומה מתוך הכרי וחלה מן העיסה, או הפרשת אדם מן האיסור. ב. מענין הקצאה ליעוד מסויים, כגון: הפרשת ביכורים או הפרשת "כל פטר רחם הזכרים בין באדם בין בבהמה טהורה בין ממין החמור" (רמב"ם ביכורים א', א).

בנדון דידן, דומה שיפרישנה לו הוא מענין הקצאה, שמייעד אישותה לו, ובכך הוא עושה אותה אשתו, שעל ידי שמביאה לביתו ומתיחד עמה לשם נישואין - הוא מעמיד אותה לו לאישות. אין הפרשה זו מצריכה דוקא יחוד הראוי לכיאה, ואפילו לא יחוד כעין יחוד עריות, אולם צריך שהאשה עצמה תהיה ראויה לאישות בכניסתה לחופה, שאם לא כן עדיין לא הפרישה לו.

לאור דברנו בהגדרת הספק שבחופת נדה נראה לומר, שהרמב"ם הוסיף מרכיב זה כנגד חופת נדה, שכן אם היתה נדה אף על פי שנכנסה לחופה ונתיחד עמה לשום נישואין, עדיין לא הפרישה לו, שהרי היא ערוה ואין אישותה מסורה לו עד שתטהר. וכל אימת שלא נשלם מרכיב זה של הפרשה - לא נעשית אשתו, והרי היא כארוסה עדיין. אולם לכשתטהר ותהיה ראויה לו לבעילה - הרי היא מופרשת לו וגמרו נישואיה.

נמצא שאין האשה נעשית נשואה עד שיתקיימו בה שלשת מרכיבי החופה: שיביאנה לביתו, שהתיחד עמה שם לשם נישואין ושבהתייחדות זו יפריש אותה לו וישייך לו את אישותה כך שיוכל לבוא עליה בכל עת שירצה. אשה שנתקיימו בה שלשה עניינים אלו נכנסת למעמד נשואה, ומתוך מעמד זה חלים עליה כל דיני נישואיה וכל קנייני נישואין.⁵⁶

אכן נראה לענ"ד שהואיל ולא נכנסה הנדה לחופה אלא כדי להיעשות נשואה ועדיין ארוסה היא עד שתטהר, שוב אין לומר שלענין 'הבאה לביתו' נעשית ברשותו אבל לענין גמר חופה עדיין ברשות עצמה היא, אלא אדרבה כל כניסתה לחופה תלויה ועומדת ובכלל זה אף הבאתה לביתו והתייחדותו עמה לשם נישואין עד שתטהר, ולכן אינו יורשה. ואפשר שזה בכלל מש"כ הב"מ שעדיפה מסירה לבעל ושלוחיו מאשר חופה לענין נדה, שהרי משמסר האב יצאה מרשותו יציאה גמורה אבל זו כל כניסתה לחופה תלויה ודוק.

55. כדיוק לשון השו"ע (אבן העזר סא, א) דלא כבית מאיר שהארכנו בשיטתו לעיל סעיף ב שטען 'לאו דוקא'.

56. כדרך שמצינו בערב, שעל ידי שמכניס עצמו למעמד ערב - נשתעברו נכסיו, ואכמ"ל.

ה. יישוב הקושיות על פסיקת הרמב"ם בדין חופת נידה

כעת, נחזור לשלש הקושיות שבהם פתחנו.

יישוב הקושיה הראשונה

מדברינו עולה שאם נדה נכנסה לחופה ונתיחד עמה עדיין היא כארוסה לכל הדברים, ואם כן היאך כתב הרמב"ם להלן (הלכה ו): "ולא תנשא נדה עד שתטהר, ואין מברכין לה ברכת חתנים עד שתטהר, ואם עבר ונשא וברך - אינו חוזר ומברך", שמשמע מדבריו שאף על פי שאינו רשאי לעשות כן, סוף סוף יש שם נישואין. אולם, כאשר נדייק בלשון הרמב"ם, נראה שבלשון "ולא תנשא נדה עד שתטהר", כלל הרמב"ם שתי משמעויות: א. לא תהא הנדה נשואה עד שתטהר. ב. אין הנדה רשאית לינשא עד שתטהר. המשמעות הראשונה היא עצמה מה שהשמיענו הרמב"ם, שלא גמרו נישואיה והרי היא כארוסה עדיין, ואילו המשמעות השניה היא תוספת לפסיקת הרמב"ם, שאישה לא תכניס עצמה לכתחילה למצב של נישואין בהיותה נדה, שהרי יש חשש ליחוד עריות.

ואם תשאל מנין שכיוון הרמב"ם לשתי המשמעויות, שמא דעתו רק על המשמעות השניה והדרא קושיא לדוכתא, שאם כן יש לה נישואין אלא שאין לעשות כן לכתחילה.⁵⁷ תשובתך, אילו נתכוין הרמב"ם למשמעות השניה בלבד לא היה לו לתלות הדבר באשה, שהרי אין היא יכולה לינשא אם לא שישאנה בעלה ובו הדבר תלוי, והיה צריך הרמב"ם לכתוב: "ולא ישא אדם נדה עד שתטהר... ואם עבר ונשא וברך אינו חוזר ומברך". ברם, מתוך שהתנסח הרמב"ם בלשון סביל: "לא תנשא", דהיינו שהדבר אינו תלוי אלא באישה, מוכן שהלשון מורה גם על מצב ולא רק על שלילת פעולה, ונתכוין הרמב"ם לכלול את שתי המשמעויות כאחת.

שוב יש להקשות מסופה של ההלכה: "ואם עבר ונשא וברך אינו חוזר ומברך", היאך נשא אם היא לא נעשית נשואה, ומדוע אינו צריך לברך הא עדיין ארוסה היא? אכן לפי מה שבארנו לשונו מכוונת היטב, שכן הואיל ולכשתטהר יגמרו נישואיה מאליהם ותיעשה נשואה גמורה - נמצא שהוא אכן נשא, אלא שהיא עדיין לא נשאת. ואמנם, אילו היה צריך לחזור ולהכניסה לחופה, כי אז היה קשה היאך כתב הרמב"ם: "ואם עבר ונשא", הא אין נישואיו נשואין שהרי צריך לחזור ולשאת? וכן היאך כתב שאין

57. כמו שכתב הר"ן (כתובות, א, א מדפי הרי"ף): "אבל פירסה נדה כיון שאסורה להתיחד אי חופה היינו ייחוד לאו בת חופה היא ומיהו בדיעבד מהניא דכיון דאסיקנא בפרק הבא על יבמתו (דף נז ב) דיש חופה לפסולות כגון אלמנה לכהן גדול וחברותיה אף על גב דלא חזיין לעולם לביאה וליחוד הא נמי לא גרעה מינייהו אבל לכתחלה אין מכניסין אותה לחופה עד שתטהר אי חופה היינו יחוד כמו שכתוב במקצת מקומות".

צריך לחזור ולברך, הא חוזר ונושא ולא היו נישואיו נישואין? אולם, לפי מה שביארנו שנגמרים נישואיה משום שהוא עבר ונשא - שפיר דקדק הרמב"ם לומר כן.⁵⁸

יישוב הקושיה השנייה

קושייתנו השניה בנויה על ההנחה שמה שכתב הרמב"ם: "ומשתכנס לחופה נקראת נשואה אף על פי שלא נבעלה והוא שתהיה ראויה לבעילה", פירושו שתהיה בעילתה מותרת לו, ואם כן, אשה שאסורה לו, כגון זונה לכהן או ממזרת לישראל, לא תיעשה נשואה, ודבר זה נסתר מכמה מקומות בהם מפורש שיש נישואין וחופה לפסולות וחייבי לאוין. ברם, לפי מה שנתבאר ניגודה של אשה הראויה לבעילה היא 'נדה' שהרי התורה הרחיקה ביאתה ועשתה אותה ביאת ערוה, מה שאין כן פסולה לכהונה או פסולת קהל שאע"פ שהתורה אסרה עליו לבוא עליה - ראויה לבעילה היא, שהרי יש לאחר ביאה בה.⁵⁹ מבחינה זו, נדה - 'איסור גופה גרם לה', שנדותה היא שעשתה אותה אינה ראויה לביאה, אבל פסולי יוחסין - 'איסור דבר אחר גרם להם',⁶⁰ שיחוסו של הבעל הוא שגרם שביאתה לא תהיה ראויה לו ולכן אין איסורן מעכב חלות חופה.⁶¹

הרמב"ן חלק על הרמב"ם, וטען שאמנם נכון הוא שכל שאינה ראויה לבעילה אין חופתה חופה, אבל דווקא בקטנה מבת שלש שנים שאינה ראויה לביאה כלל נכונים הדברים, מה שאין כן נדה - שביאתה ביאה אלא שהתורה אסרתה, וא"כ מאי שנא חופת נידה מחופת פסולות שאע"פ שביאתן נאסרה חופתן חופה. זאת ועוד, אם נדה ופסולה שוות בכך שהבא עליהן לשם נישואין קנאן ונעשו אשת איש, מדוע לא ישוו לענין חופתן שהכונס נדה לחופה תיעשה נשואה כשם שהכונס פסולה לחופה נעשית נשואה. אכן לפי ביאורנו מתישבים הדברים, שהרי החסרון בחופת נדה הוא בעיקר הפרשתה לו לאישות, ומאחר שהתורה הרחיקה את ביאתה ועשתה אותה ביאת ערוה, שאף כשתהיה אשתו אין אישותה מסורה לו בנדותה - אין הפרשת נדה לביאתו הפרשה. אבל הבא על נדה לשם נישואין הואיל ונהג בה בפועל מנהג אישות קנאה ונעשית נשואה, שכשם שקידושי ביאה תופסים בה לעשותה אשת איש כך נישואי

58. כעין זה מציינו גם לענין נתינת גט על תנאי, שהבעל אמנם גירש אך היא לא נתגרשה עד שיתקיים התנאי, וכשנתקיים נעשית מגורשת מאליה. עיין היטב רמב"ם גירושין ח', א; ט', ה.

59. כמו שכתב הבית מאיר.

60. עיין פסחים מח, א.

61. כמו כן בחילוק זה מיושבת היטב קושיית הבית יעקב מחופת כה"ג ביום הכיפורים, שהרי אשה זו ראויה לבעילה אלא שאיסור דבר אחר גרם לה, ואם כן יכול להביאה לתוך ביתו ולהתיחד איתה שם לשם נישואין ולהפריש את אישותה לו, שהרי מצד עצמה היא ראויה לבעילה.

ביאה תופסין בה להיעשות אשתו וקרינא ביה "ותהי נדתה עליו, אפילו בשעת נדתה תהא בה הויה", שביאתו בה היא היא הויית נישואיו.

יישוב הקושיה השלישית

לדעת הרמב"ם מותר לאשה להינשא לתלמיד חכם מיד אחר שתבעה לינשא, "ותספור מאחר שנשאתו ותטבול", משום שלא חוששין שתלמיד חכם יקרב לה עד שתטבול. והלא חופתה חופה שאינה ראויה לבעילה עד שתטבול, והיאך זה נשאת לכתחילה? נראה שהדבר אינו קשה כלל, שהרי מדין תורה היא כשרה ודאי, ואם כן בכניסה לחופה ודאי הוא שהפרישה לו, אלא שנוהג בעצמו בחומרת החכמים להמתין עד שתטבול ולא לבעול על דם חימוד. מכל מקום, כיון שראויה לבעילה היא - אלא שמשום חומרא דרבי זירא שהחמירו בנות ישראל על עצמם מקבל אף הוא על עצמו לימנע ולא לטבול - ודאי שחופתו חופה, ואין כאן צד חופה דאיסורא כלל. כמו כן, מאחר שכבר נתבאר שלשיטת הרמב"ם אין יחוד כיחוד עריות מעכב בדין כניסה לחופה, אלא כל שנתיחד עמה בביתו לשם אישות והפרישה לו ביחוד זה דיו, אף בחופת תלמיד חכמים של יושבת על דם חימוד מדובר כשלא שנתיחד עמה יחוד עריות.

ו. סיכום

הרמב"ם פסק שאם נכנסה נדה לחופה ונתיחד עמה - לא גמרו נשואיה והרי היא כארוסה עדיין. משמעות פסיקתו שאישה זו נידונה כארוסה לכל הדברים. קביעה זו קשה מכמה פנים. ראשית הרמב"ם לכאורה סותר את עצמו, מכיוון שקבע שאם עבר אדם ונשא נדה וברך ברכת חתנים - אינו חוזר ומברך, ומשמע מפסיקה זו שיש חופה לנדה. שנית, הואיל ונימוקו של הרמב"ם לכך שחופת נדה אינה חופה הוא משום שאינה ראויה לבעילה, מה בין חופת נדה לחופת פסולות שאף שם אינן ראויות לבעילתו, ובכל זאת נפסק שחופתן שמיה חופה. שלישית, הרמב"ם פסק שמותר לתלמיד חכם להכניס אשה היושבת על דם חימוד לחופה אע"פ שאין הוא ראויה לו עד שתטבול, ואמאי, הא הוי חופה דאיסורא?

הצענו שלשה כיוונים ליישוב שיטת הרמב"ם. הלחם משנה טען שאע"פ שאין צריך שתהיה החופה יחוד הראוי לבעילה, מ"מ הואיל וחופה קירוב ביאה היא - צריך שתהיה דעתו לבעול לאלתר אחר החופה. דבר זה מתקיים בחופת פסולות אבל לא בחופת נדה, שכן אנן סהדי שימתין עד שתטהר הואיל ויש לו פת בסלו. ביחס לשיטתו, הראנו שדבריו אינם מתישבים בנקל בלשון הרמב"ם.

הבית מאיר והגרנ"ט טענו שחופה פועלת שתי פעולות חלוקות: מתירה ביאה ומקנה קנייני נישואין. נחלקו הבית מאיר והגרנ"ט ביחס לחופת נדה, שלדעת הבית מאיר היא משמשת כמתיר ביאה בלבד וצריך חופה נוספת לקנייני הנישואין, ואילו לדעת

הגרנ"ט, הואיל ובחופת נדה האשה נכנסת לרשות הבעל - בכניסה זו נקנים כל קנייני הנישואין, ובזה שוים חופת נדה, חופת פסולות וחופת תלמידי חכמים שכונסים אישה היושבת על דם חימוד. גם ביחס לשיטתם הראנו שישנם מספר קשיים חמורים.

מתוך כך הצענו דרך אחרת בדעת הרמב"ם. תחילה קבענו שלדעת הרמב"ם שלשה מרכיבים בחופה, הפועלים כולם כאחד כדי לעשותה נשואה: א. הבאתה לתוך ביתו. ב. התיחדותו עמה שם לשם נשואין. ג. הפרשתה לו, היינו יחוד אישותה לו שיוכל לבוא עליה בכל עת שירצה. לאחר שהעלנו שלשיטת הרמב"ם התיחדותו עמה אינה בהכרח יחוד כעין יחוד עריות או יחוד הראוי לביאה, הקושי בפסיקת הרמב"ם שנדה שנכנסה לחופה הרי היא כארוסה עדיין התעצם ביתר שאת.

בארנו את מקורו של הרמב"ם לדין חופת נדה, והעלנו שלדעת הרמב"ם הן אמנם אחרי שנכנסה לחופה ונתיחדה עמו - הנדה היא כארוסה עדיין שהרי לא גמרו נישואיה, אבל מכל מקום התחילו הנישואין והם נגמרים לכשתטהר. מדובר כאן בתהליך של חלות שם נשואה, שמתחיל בכך שהבעל נושא ומסתיים בכך שהיא נטהרת ונעשית נשואה, ובכל אותם הימים שביין מעשה הבעל שעבר ונשא ובין מעשה האשה שטבלה ונטהרה הרי הנדה כארוסה עדיין לכל הדברים.

לדעתנו, אין לחלק בין היתר הביאה שבחופה לבין קנייני הנישואין, אלא לעולם החופה היא מעשה שבו היא נעשית אשתו ומותר לו לבוא עליה בכל עת שירצה, ומתוך שנעשית נשואה חלים עליה דיני נשואה וכל חיובי כתובה.

בישוב הקושיות חילקנו בין נדה לשאר פסולים. נדה היא ערוה ולכן אינה ראויה לבעילה כלל, מה שאין כן שאר פסולים שיש בהם בעילה אך אינם ראויים לבעל מסויים זה. זאת ועוד, נדה משום שביאתה מרוחקת והיא ערוה עליו אין הוא יכול להפרישה לו לביאת אישות עד שתטהר, ואילו פסולי חיתון וקהל על אף שהם אסורים בה, אין ביאתה כשלעצמה אסורה והרי היא מצד עצמה ראויה לביאה. בחילוק זה מתורצת היטב הן הקושיה מחופה לפסולות והן הקושיה מתלמיד חכמים הכונס אישה היושבת על דם חימוד, שבשני המקרים האישה נקראת ראויה לביאה.